

ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
ТА АДМІНІСТРУВАННЯ
Кафедра публічного управління та адміністрування

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА ДРУГИМ РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ (МАГІСТР)
на тему: «ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО
ЗАХИСТУ ДІТЕЙ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ»

Виконав: студент 6 курсу 635-з групи

галузі знань:

28 Публічне управління та адміністрування
спеціальності:

281 Публічне управління та адміністрування

Черних Артем Олександрович

Керівник: старший викладач кафедри
публічного управління та адміністрування

Малікіна Оксана Анатоліївна

Рецензент: кандидат наук з державного
управління, доцент

Штиршов Олександр Миколайович

м. Миколаїв – 2022 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ	6
1.1. Становлення і розвиток системи соціального захисту дитинства	6
1.2. Соціальний захист дитинства в категоріальному апараті науки публічного управління	11
1.3. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування як основна підгрупа дітей, які потребують соціального захисту	16
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	22
2.1. Нормативно-правове регулювання системи соціального захисту дітей	22
2.2. Інституційне забезпечення здійснення соціального захисту дітей	29
2.3. Взаємодія громадськості з органами влади у сфері захисту прав дітей	45
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	52
3.1. Впровадження іноземного досвіду організації і реалізації соціального захисту дитинства	52
3.2. Реформування закладів системи інституційного догляду та виховання дітей (на прикладі Миколаївської області)	58
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ	82

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Важливим здобутком нашої країни з перших років її незалежності є створення системи соціального захисту населення. На сьогодні, коли повномасштабна війна в країні, соціальний захист є однією із основних невід’ємних складових політики України, яка позиціонує себе як державу, що відповідає, насамперед, за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян, у тому числі дітей. Саме соціальний захист є тим чинником, від ефективності якого залежить цивілізаційний розвиток будь-якого суспільства та майбутнє народу країни в цілому.

Відповідно до ст. 52 Конституції України сім’я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійну діяльність щодо дітей [18]. Враховуючи це, для гідного соціального існування дітей, поваги до їх честі і гідності, обґрунтованого і нормативно визначеного розподілу соціальних послуг, виплат і пільг тим родинам і дітям, які цього потребують в Україні сформоване відповідне законодавче поле та функціонує ціла система органів влади різних рівнів і неурядових організацій.

Наразі в умовах соціально-економічних перетворень та ведення на значній частині території нашої країни активних військових дій, проблеми захисту прав дітей набувають особливої актуальності та соціальної надважливості. Адже діти – це своєрідні індикатори, які визначають рівень добробуту і розвитку суспільства, вони чутливо реагують на всі зміни, які відбуваються в державі.

Стан наукової розробки теми. Загальні питання здійснення соціального захисту дітей у своїх роботах досліджували: Н.І. Болотіна, Л.С. Волинець, М.О. Камінська, Д.А. Ковалевич, О.І. Скомарохова, Є.М. Хапланова. Окремі аспекти функціонування вітчизняної системи

соціального захисту дітей відображені у працях: Л.В. Голяка, Т.В. Коваль, С.В. Лупаренко, М.В. Марусяк, В.М. Михайленко та інших дослідників. Однак, незважаючи на значну кількість наукових робіт, присвячених характеристиці системи соціального захисту дитинства, відсутні дослідження щодо функціонування такої системи в умовах воєнного стану.

Метою роботи є дослідження функціонування вітчизняної системи соціального захисту дітей в умовах дії воєнного стану.

Зазначена вище мета досягається постановкою таких **завдань**:

- розглянути концептуальні засади функціонування вітчизняної системи соціального захисту дітей;
- проаналізувати нормативно-правове регулювання системи соціального захисту дітей;
- охарактеризувати інституційне забезпечення здійснення соціального захисту дітей;
- визначити рівень взаємодії громадськості з органами влади у сфері захисту прав дітей;
- запропонувати способи удосконалення системи соціального захисту дітей в Україні на сучасному етапі.

Об'єктом роботи є суспільні відносини у сфері соціального захисту.

Предметом роботи є система соціального захисту дітей України в умовах дії воєнного стану.

Методи дослідження. При написанні роботи були використанні загальнонаукові і спеціальні методи дослідження. Безпосередньо формально-логічний метод використовувався для визначення основних понять дослідження. На основі порівняльно-правового методу проаналізовано нормативно-правове регулювання системи соціального захисту дітей. За допомогою системно-функціонального методу охарактеризовано інституційне забезпечення здійснення соціального захисту дітей. Застосування системно-аналітичного методу дало змогу визначити рівень взаємодії громадськості з органами влади у сфері захисту прав дітей.

Використання причино-наслідкового аналізу і методу групування дало змогу сформулювати способи удосконалення системи соціального захисту дітей в Україні на сучасному етапі. На основі логічного і діалектичного методів зроблено відповідні висновки.

Наукова новизна дослідження. Дана робота є самостійною науковою працею в галузі публічного управління, в якій автором отримано науково-обґрунтовані результати, що розкривають окремі аспекти функціонування системи соціального захисту дітей під час дії воєнного стану в Україні. Основні положення кваліфікаційної роботи, що визначають її наукову новизну, полягають: в узагальненні наукових підходів до визначення сутності понять «дитинство» і «соціальний захист дітей»; у систематизації публічно-владних структур, що здійснюють управління сферою соціального захисту дітей на сучасному етапі в умовах дії воєнного стану; у формулюванні способів удосконалення вітчизняної системи соціального захисту дітей.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що на основі аналізу нормативно-правової бази і здобутків вітчизняної науки публічного управління, в кваліфікаційній роботі досліджено функціонування вітчизняної системи соціального захисту дітей в умовах дії воєнного стану та запропоновано способи її удосконалення на сучасному етапі. Практичне застосування отриманих результатів сприятиме оптимізації функціонування вітчизняної системи соціального захисту дітей, підвищенню рівня реалізації прав й інтересів дітей, які потребують соціальної допомоги, а також підвищення якості роботи органів опіки і піклування та служб у справах дітей, особливо, в умовах воєнного стану та після його скасування.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи складає 90 сторінок, основного тексту – 72 сторінки. Список використаних джерел налічує 80 найменувань. Робота містить 11 рисунків та 5 додатків.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ

1.1. Становлення і розвиток системи соціального захисту дитинства

Ідея захисту прав дитини з'явилася наприкінці XIX ст. та отримала міжнародно-правового визнання завдяки Енглантайн Джебб, яка створила фонд для надання допомоги тисячам нужденним дітям, що згодом був реорганізований у Міжнародний союз захисту дітей. Саме цей Союз підготував проект ухваленої Лігою Націй у 1923 р. Женевської декларації – першого міжнародного документу, в якому порушувалася проблема захисту прав дитини.

Із приходом радянської влади на територію сучасної України було проголошено, що всі діти є державними і це, у свою чергу, спонукало до пошуку форм влаштування дітей-сиріт та безпритульних дітей. І вже у другій половині двадцятих років вдалось подолати проблему дитячої бездоглядності. Було відкрито більше 650 нових дитячих будинків, в яких проживало більше 600 тисяч дітей.

У шістдесяті роки з'явилася нова форма інституційної опіки дітей, як «школа-інтернат», що передбачала ізоляцію вихованців і здійснення повного циклу навчально-виховного процесу в одному закладі. На той час певний прорив у ставленні до дитини було здійснено В.О. Сухомлинським, який проголосив дитину найвищою цінністю та відводив головуючу роль родині й сімейному вихованню у ставленні до дитини як до особистості [70, с. 149].

Із розпадом Радянського Союзу більшість людей опинилися у складних соціально-економічних ситуаціях. Це прямо позначилося і на найменш захищеній верстві населення – дітях.

На початку 90-х років ХХ ст. значно розширилась мережа інтернатних закладів, до яких на утримання за рахунок державного бюджету приймали не лише дітей-сиріт, а і дітей чий батьки не могли забезпечити їх першочергові потреби. Проте, обмежене фінансування та застарілі форми роботи були причиною неефективного функціонування таких закладів та спричинювали масові групові втечі дітей [4, с. 56 с.]. У результаті виникла потреба в побудові національної системи охорони дитинства, яка б забезпечила високі стандарти соціального захисту дітей.

У 1991 р. Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини у 1991 р. На основі цього міжнародного документа було ухвалено цілу низку важливих законів України, з-поміж яких можна назвати: «Про освіту», «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про фізичну культуру і спорт».

У 1992 р. утворено мережу центрів соціальних служб для молоді як соціальної інституції, що покликана відповідати за соціальну роботу з підлітками та молоддю. Відповідно до Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР, вперше окремими структурами, на які було покладено вирішення питання соціально-правового захисту дітей, подолання дитячої бездоглядності, безпритульності та профілактики злочинності, стали створені служби у справах неповнолітніх [47].

У 1996 р. створено Міністерство у справах сім'ї та молоді та в 2000 р. Міжвідомчу комісію з питань охорони дитинства. За цей період було ухвалено такі законодавчі акти України як: «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про прожитковий мінімум», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про

державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам». Окрім того, було прийнято перші державні соціальні програми у сфері охорони дитинства, зокрема Національну програму «Діти України» на період 1996-2000 рр.

На початку 2000-х років ухвалюються кардинально нові правові акти, що врегульовують питання захисту дитинства в Україні. Зокрема, це Закони України «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про дошкільну освіту», «Про попередження насильства в сім'ї», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», «Про соціальні послуги». У 2002 р. приймається Сімейний кодекс України, що закріплює підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків дітей [65].

Важливою системною реорганізацією стало утворення у 2005 р. при Міністерстві сім'ї, молоді та спорту України Державного департаменту з усиновлення та захисту прав дитини, передача функцій ведення справ щодо усиновлення, опіки та піклування службам у справах дітей та новоутвореному Департаменту (раніше опікувались органи освіти). Так, з Указу Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» від 11 липня 2005 р. № 1086/2005 розпочалася реформа державної системи опіки та піклування про дітей, ключовим звалянням якої стало запровадження принципово нової моделі надання державної соціальної підтримки дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування – «гроші ходять за дитиною» [52].

У березні 2009 р. прийнято Закон України «Про загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року», що став документом стратегічного значення для охорони дитинства. Метою цієї програми було забезпечення

оптимального функціонування цілісної системи захисту прав дітей в Україні відповідно до вимог Конвенції ООН про права дитини та з урахуванням цілей розвитку, проголошених Декларацією тисячоліття ООН і стратегії Підсумкового документа Спеціальної сесії в інтересах дітей Генеральної Асамблеї ООН «Світ, сприятливий для дітей» [38].

У 2011 р. за результатами національної доповіді про реалізацію положень Конвенції ООН про права дитини Комітет ООН з прав дитини вніс низку зауважень і рекомендацій щодо політики, яка здійснювалася в Україні стосовно дітей. У його висновках зазначалося, що Комітет наполегливо рекомендує Україні вжити необхідних заходів для запровадження посади Уповноваженого з прав дітей та забезпечити людськими і фінансовими ресурсами для гарантування незалежності та дієвості омбудсмена [16]. І вже у серпні 2011 р. в Україні з'явився інститут дитячого омбудсмена, а через два роки Україна стала членом Європейської мережі омбудсменів з прав дітей. Першочерговим завданням такого омбудсмена стало розроблення концепції діяльності у сфері захисту прав дітей, що мала ґрунтуватися на такому постулаті: «почути кожну дитину, права якої порушено, зробити все необхідне для їх поновлення; ведення моніторингу усіх дій та рішень центральних і місцевих органів влади, які стосуються прав дитини, їх аналіз на відповідність законодавству з питань захисту прав дітей; внесення всіма без винятку органами влади необхідних змін до законодавства щодо забезпечення прав та інтересів дітей» [26].

У наступні роки відбувалося подальше формування й удосконалення вітчизняної системи соціального захисту дитинства з урахуванням суспільних викликів.

Починаючи з 2014 р. у результаті введення на частині території України військових дій були розроблені і впроваджені нові заходи щодо захисту прав дітей. Збройний конфлікт призвів до появи такої категорії осіб як вимушені переселенці із анексованого Криму та зони ведення військових дій на сході країни (частини Донецької та Луганської областей), 30% від загальної кількості яких становили діти. Такі діти потребували додаткової соціальної захищеності і допомоги, що стало серйозним випробуванням для органів публічної влади.

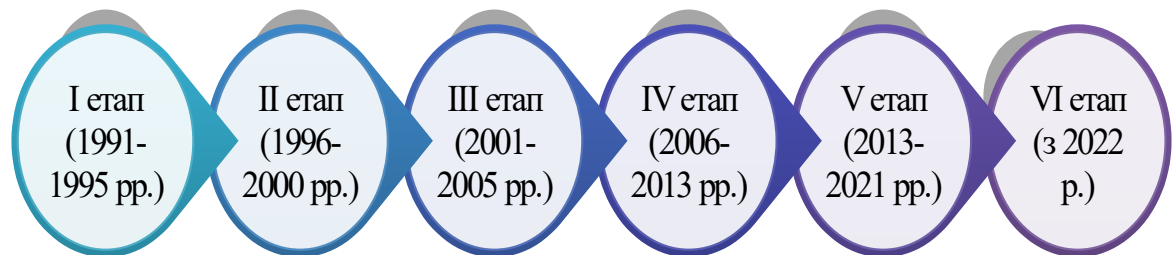
Відповідно у жовтні 2014 р. було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», що закріплював такі напрями соціального захисту дітей-переселенців як: «переведення державної соціальної допомоги за місцем фактичного проживання (перебування) дітей або первинне її призначення; виплата допомог одиноким матерям, опікунам та піклувальникам, дітям-інвалідам та інвалідам з дитинства, малозабезпеченим сім'ям; тимчасова допомога на дітей, один з батьків яких ухиляється від сплати аліментів; надання юридичної, психологічної та соціальної допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, опікунам, піклувальникам, прийомним батькам та батькам-вихователям; супровід сімей переселенців з дітьми, які потребують допомоги» [35].

На сьогодні в Україні сформовані і працюють чимало державних органів, які тією чи іншою мірою виконують функції захисту прав, свобод і законних інтересів дітей. Так, в межах своїх повноважень органи охорони здоров'я здійснюють медичне обслуговування населення (у тому числі – дітей), органи освіти і науки забезпечують освіту населення (у тому числі – дітей) тощо. Безпосередньо служби у справах дітей покликані вирішувати різноманітні проблеми, захищати права, свободи і законні інтереси виключно однієї великої соціальної групи – дітей.

Зараз в умовах повномасштабної війни значення і роль системи соціального захисту дитинства лише посилилась – приймаються нові

нормативні акти та вносяться зміни у вже існуючі, а також створюються нові публічно-владні інституції для врегулювання питань, пов'язаних із захистом дітей та надання їм відповідної допомоги. Та про це більш докладніше мова піде у наступному розділ.

Враховуючи вищевикладене можна узагальнити, що становлення і подальший розвиток вітчизняної системи соціального захисту дитинства відбувався у шість етапів (див. Рис. 1.1).

Рис. 1.1. Етапи становлення і розвитку вітчизняної системи соціального захисту дитинства

Ці етапи логічно взаємопов'язані між собою та характеризуються динамічністю. Із кожним етапом вітчизняна система соціального захисту дитинства трансформувалася, орієнтуючись на європейський досвід та суспільно-економічні умови і потреби в країні.

1.2. Соціальний захист дитинства в категоріальному апараті науки публічного управління

Важливим здобутком України і невід'ємним елементом державної політики всіх розвинених країн є становлення і гарантування розгалуженої системи соціального захисту населення, у тому числі дітей. Відповідно до ст. 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист [18].

Сьогодні, попри війну із Росією, стратегічною метою нашої держави є інтеграція до європейського співтовариства. Цей процес неможливий без

удосконалення системи захисту прав і свобод людини, демократизації всіх складових суспільного життя, економічного зростання та забезпечення механізмів й умов створення добробуту населення, як матеріального так і духовного. Чітке визначення місця людини, зокрема й дитини, у системі державної політики, її соціального захисту та надання соціальних гарантій постає одним із найважливіших аспектів зазначеної проблеми. Саме діти є тією особливою соціально-демографічною групою населення, яка має свої специфічні потреби, інтереси та права, але не володіє достатньою спроможністю відстоювати і захищати їх перед суспільством [20], а найстрашніше – перед власними батьками.

Та перш ніж детально вести мову про соціальний захист дітей, необхідно розкрити зміст понять «соціальний захист» та «соціальний захист дитинства».

Виникнення поняття «соціальний захист» пов'язують із прийняттям у 1935 р. закону США про соціальний захист (Social Security Act). На той час діючий Президент США Франклін Рузвельт, як автор вказаного закону, визначив його «наріжним каменем у системі, яка будується зараз, але у жодному разі не завершується» [80, с. 102]. Однак є й інші точки зору щодо виникнення цього поняття. Як зазначає Гай Перрін, попри те, що цей термін уперше вжито у США, концепція системи соціального захисту сповна була втілена у новозеландському законодавстві у 1938 р. [79, с. 399]. У свою чергу, українська дослідниця Н.І. Болотіна наголошує на тому, що пріоритет першості у застосування поняття «соціальний захист» належить саме Росії, коли 31 жовтня 1918 р. Тимчасовим урядом було затверджено Положення про соціальне забезпечення трудящих [3, с. 37].

У будь-якому разі можна стверджувати, що від 30-х років ХХ ст. термін «social security» став загальноновживаним. При цьому сам термін «security» вживається у значенні «безпека», «охорона», «захист», «забезпечення», «гарантування».

У сфері публічного управління широке застосування досліджуваних

термінів відбулося із запровадженням кардинальних змін соціальної політики зарубіжних країн після Другої світової війни, що дало розуміння необхідності систематизації різноманітних інститутів соціальної сфери.

На сьогодні поняття «соціальний захист» є одним із найбільш дискусійних питань, що зумовлено кількома чинниками:

- 1) певна новизна цієї категорії для національної науки і практики;
- 2) актуальність питань, пов'язаних із соціальним захистом;
- 3) відсутність чіткого й уніфікованого визначення терміну в нормативній базі [73, с. 435].

У широкому сенсі під соціальним захистом розуміють «діяльність держави, спрямовану на забезпечення процесу формування і розвитку повноцінної особистості, виявлення і нейтралізацію негативних факторів, які впливають на особистість, створення умов для самовизначення й утвердження в житті. У вузькому сенсі – як сукупність законодавчо закріплених економічних і правових гарантій, що забезпечують дотримання найважливіших соціальних прав громадян і досягнення соціально-прийняттого рівня життя» [21, с. 3]. Деякі науковці тлумачать соціальний захист як соціальне благо (С.В. Богославець, Н.М. Жигар), інші як соціальний ризик (М.В. Чічкань) або як соціальна безпека (Л.А. Князька).

Безпосередньо на думку В.Ш. Шайхатдинов, соціальний захист охоплює «діяльність самої держави, органів влади, громадських організацій, підприємств щодо створення сприятливого для людини навколишнього середовища, охорони материнства і дитинства, надання допомоги родині, охорони здоров'я громадян, їх професійній підготовці, забезпечення зайнятості населення, охорони праці, регулювання заробітної плати і доходів населення, забезпечення громадян житлом, регулювання права власності громадян, матеріального обслуговування і забезпечення непрацевдатних й інших нужденних у соціальній підтримці громадян» [75, с. 8]. У свою чергу, І.М. Сирота, зазначає, що поняття «соціальний захист» є «однією із функцій держави та являє собою комплекс заходів матеріальної підтримки

непрацевдатних, найменш захищених громадян» [64, с. 10].

О.І. Скомарохова визначає соціальний захист більш комплексно, а саме як складову соціальної політики, «спрямованої на зниження рівня негативних наслідків щодо диференціації населення; як багаторівнева ієрархічна система заходів щодо унеможливлення соціальної напруги, конфліктів, суперечностей; як запорука економічного росту; як заходи держави щодо зайнятості населення, оплати праці, податкової політики, мобільності населення, підготовки та перепідготовки кадрів, професійної підготовки, удосконалення правового поля» [66, с. 6].

Цікавим, на наш погляд, є позиція О.В. Багумян, який розуміє соціальний захист як солідарну, державно-регіональну, багатофункціональну систему підтримки благополуччя населення на рівні, не нижчому від діючих стандартів і нормативів, що попереджує нагромадження соціальних дефіцитів з метою досягнення суспільної стабільності на основі використання механізмів законодавчого, економічного, інформаційного та організаційно-програмного забезпечення» [2, с. 7].

Поділяємо думку Д.А. Ковалевич, яка лаконічно трактує поняття «соціальний захист». На думку дослідниці, це «система суспільно-економічних заходів, спрямованих на матеріальний захист населення від наслідків соціальних ризиків» [14, с. 88].

Якщо розглядати термін «соціальний захист» з позиції його законодавчого закріплення, то, наприклад, у міжнародних актах він розглядається як форма реалізації соціальної політики у вигляді соціальної захищеності, під якою розуміється система гарантій і зобов'язань держави для забезпечення людині права на гідне життя [10].

В українському законодавстві вперше визначення поняття соціальний захист, а саме соціальний захист військовослужбовця було закріплено в Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 р. № 2011-ХІІ. В ст. 1 цього Закону сказано, що це «діяльність держави, спрямована на встановлення системи

правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі» [55].

В ст. 1 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» соціальним захистом дітей є «комплекс заходів і засобів соціально-економічного та правового характеру, здійснення яких покладається на відповідних суб'єктів щодо забезпечення прав дітей на життя, розвиток, виховання, освіти, медичне обслуговування, надання матеріальної підтримки» [47].

Враховуючи вище зазначене та зміст численних нормативних актів у сфері соціального захисту можна узагальнити, що соціальний захист дітей є системою заходів, що здійснюються, гарантується і реалізовується державою для забезпечення гідного життя дитини (матеріальної забезпеченості на рівні стандартів сучасного розвитку суспільства і вільного розвитку людини). Такий захист являє собою, з одного боку, функціональну, комплексну і різновекторну систему захисту певних категорій людей, а з іншого – систему різних публічно-владних інститутів, що забезпечують надання і гарантування такого захисту тим особам, які його потребують.

Окремо варто зупинитися на понятті «дитинство». З позиції науки публічного управління та на основі міжнародно-правової практики, це – «період онтогенетичного розвитку особистості до появи можливості включитися у доросле життя, який має біологічну основу, опосередкований соціально-культурними факторами, вихованням і навчанням, і протягом якого відбувається інтенсивний фізичний і розумовий розвиток особистості, формування її вищих психічних функцій, соціалізація особистості, її підготовка до майбутнього життя» [19, с. 292-293]. У свою чергу, відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» дитинством вважається період розвитку людини до досягнення нею повноліття [50]. Тобто

дитинством є період життя людини від народження до приблизно юнацького віку, а саме до 18 років.

Враховуючи вищевикладене можна узагальнити, що соціальний захист дитинства є діяльністю держави, що спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, які забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб дітей відповідно до особливого їх становища та статусу в суспільстві. Соціальний захист дитинства нерозривно пов'язаний із соціальною функцією держави.

Заходи соціального захисту дітей передбачають як пасивні, так і активні дії. У фінансовому плані система соціального захисту дитинства складається із трьох джерел: державного і місцевих бюджетів та недержавних джерел.

На кінець хотілося б зазначити, що провідним аспектом соціального захисту дитинства є максимальне врахування інтересів дітей в умовах соціально-економічних труднощів, які переживає Україна впродовж останніх років та, особливо, наразі, в умовах воєнного стану. Сучасна система соціального захисту спрямована на задоволення специфічних потреб дітей, що змінюються у часі й просторі. Особливого значення у цьому контексті набуває допомога соціально незахищеним дітям та дітям із групи ризику (наприклад, діти, які мають статус внутрішньо переміщених осіб, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій).

Отже, соціальний захист дитинства є одним із державних інститутів, що спрямований на допомогу дітям (особам, які не досягли 18-річного віку) в період їх особистісного та/або соціального неблагополуччя та водночас, в цілому, передбачає їх захист, забезпечення базових потреб й інтересів, підтримку гідності та прав на належне життя.

1.3. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування як основна підгрупа дітей, які потребують соціального захисту

Діти, як усі особи віком до 18 років, самі по собі є великою соціальною групою населення. Разом із тим, ця група за своїм соціальним становищем не є однорідною. Всіх дітей можна поділити на підгрупи, які відрізняються від інших за своїм становищем і потребують окремого підходу при вирішенні питань забезпечення і реалізації їх прав. Зокрема, ми знаємо, що є діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, є діти з інвалідністю, є діти з особливими потребами, безпритульні, діти, які зазнали жорстокого поводження чи постраждали від домашнього насильства, булінгу тощо.

У різні періоди свого розвитку держава вимушена виокремлювати «пріоритетніших» дітей, тобто визначати підгрупу дітей, які перебувають у найтяжчому на цей час становищі і потребують невідкладної допомоги та захисту з боку держави. Так, на початку діяльності служб у справах дітей це були безпритульні діти (з 1997 р. розпочато й активно проводяться до сьогодні рейди «Вокзал» і «Діти вулиці», що спрямовані на припинення безпритульності, жебракування дітей, профілактику скоєння ними різного ступеня правопорушень), потім – діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування (з 2006 р. обов'язковим стало надання органом опіки та піклування статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, навіть, якщо дитина вже влаштована під опіку чи піклування [34]), з 2017 р. – діти-сироти та особи з їх числа (вперше в історії незалежної України розпочато придбання житла та приміщень для розвитку сімейних та інших форм виховання, наближених до сімейних, та забезпечення житлом дітей-сиріт, осіб з їх числа [40]).

Однак зазначимо, що протягом усієї діяльності служб у справах дітей основною (пріоритетною) соціальною підгрупою дітей, на вирішення потреб якої орієнтована діяльність зазначених служб були, є і залишатимуться діти-сироти, та діти, які позбавлені батьківського піклування. Безпосередньо відповідно до ч. 3 ст. 52 Конституції України – утримання та виховання

дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу) [18]. Окрім того, згідно із Законом України «Про охорону дитинства», «діти, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, мають право на особливий захист і допомогу з боку держави» [50].

Відповідно до чинного законодавства дітьми-сиротами є діти, в яких померли чи загинули батьки. У свою чергу, до дітей, які позбавлені батьківського піклування відносять діти, котрі «залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням батьками покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, що перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також підкинуті діти, діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, та безпритульні діти» [34], [48], [50].

Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», розширює перелік дітей, яким може бути надано статус таких, які позбавлені батьківського піклування. Це: «діти, розлучених із сім'єю, дітей, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України, в районах проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях» [34].

Враховуючи вищезазначене можна узагальнити, що правовий статус

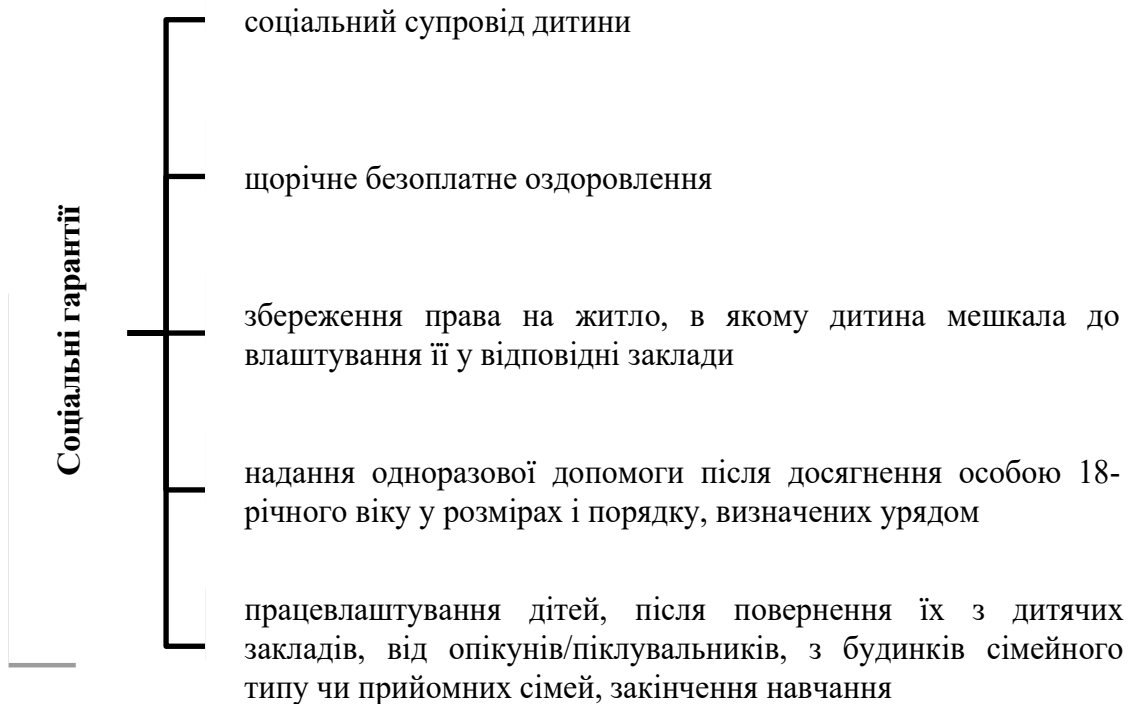
дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування – це особливе становище дитини, яке надає їй право на повне державне забезпечення і отримання передбачених законодавством пільг. Таке становище має підтверджуватися нормативно встановленим пакетом документів, що безпосередньо засвідчують обставини, через які дитина не має батьківського піклування.

Відповідно до п. 21 Постанови уряду «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24 вересня 2008 р. № 866, для надання дитині статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, «служба у справах дітей за місцем проживання або перебування біологічних батьків на момент їх смерті або виникнення обставин, що призвели до позбавлення дитини батьківського піклування, а у разі, якщо батьки та місце їх проживання невідомі – служба за місцем виявлення дитини або місцем розташування закладу охорони здоров'я, де дитину залишили, зобов'язана протягом двох місяців підготувати комплект документів, який підтверджує набуття дитиною статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування» [25]. Це безпосередньо свідоцтво про народження дитини та документи, що засвідчують обставини, за яких дитина залишилась без батьківського піклування, наприклад, свідоцтво про смерть кожного з батьків або відповідне рішення суду тощо (див. Додаток А). На основі зібраних документів служба у справах дітей готує проект рішення про надання статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, яке приймається районною державною адміністрацією чи виконавчим органом міської чи районної у місті ради за місцем походження такої дитини.

Діти-сироти та діти, які позбавлені батьківського піклування можуть бути позбавленні такого статусу на підставах, що чітко визначені законодавством (див. Додаток Б). Безпосередньо підставами для втрати статусу дитини-сироти є: усиновлення дитини, визнання або встановлення факту батьківства, що підтверджується рішенням суду та свідоцтвом про

народження дитини; визнання батьком дитини чоловіка, який не перебував у шлюбі з матір'ю, яка померла, що підтверджується свідоцтвом про народження дитини, виданим на підставі заяви батька та свідоцтва про смерть матері. Окрім того, підставою для втрати статусу дитини-сироти, а також і статусу дитини, позбавленої батьківського піклування, є набуття (надання) такими особами повної цивільної дієздатності.

Вітчизняним законодавством для такої підгрупи дітей, які потребують соціального захисту встановлено соціальні гарантії, забезпечення яких дозволяє реалізовувати відповідним дітям права і свободи та мати однакові можливості на рівні з іншими дітьми (див. Рис. 1.2).

Рис. 1.2. Державні соціальні гарантії для дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування

Отже, діти-сироти та діти, які позбавлені батьківського піклування є основною підгрупою дітей, які потребують соціального захисту. При цьому такі діти в межах державної соціальної політики, в основу якої покладено принцип якнайкращого забезпеченню інтересів дитини, розглядаються не як суб'єкти власних прав, а лише як об'єкт захисту. У вітчизняному

законодавстві встановлено вичерпний перелік підстав, із настанням яких надається або скасовується статус дитини-сироти та дитини, яка позбавлена батьківського піклування.

Висновки до Розділу 1

Становлення і подальший розвиток вітчизняної системи соціального захисту дитинства відбувався у шість етапів, які між собою логічно взаємопов'язані та характеризуються динамічністю. Із кожним етапом вітчизняна система соціального захисту дитинства трансформувалася, орієнтуючись на європейський досвід та суспільно-економічні умови і потреби в країні.

Соціальний захист дитинства – це діяльність держави, що спрямована на допомогу дітям (особам, які не досягли 18-річного віку) в період їх особистісного та/або соціального неблагополуччя та передбачає їх захист, забезпечення базових потреб й інтересів, підтримку гідності та прав на належне життя. Соціальний захист дитинства нерозривно пов'язаний із соціальною функцією держави.

Діти-сироти та діти, які позбавлені батьківського піклування є основною підгрупою дітей, які потребують соціального захисту. При цьому такі діти в межах державної соціальної політики, в основу якої покладено принцип якнайкращого забезпеченню інтересів дитини, розглядаються не як суб'єкти власних прав, а лише як об'єкт захисту. У вітчизняному законодавстві встановлено вичерпний перелік підстав, із настанням яких надається або скасовується статус дитини-сироти та дитини, яка позбавлена

батьківського піклування.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

2.1. Нормативно-правове регулювання системи соціального захисту дітей

Починаючи з 30-х років ХХ ст., права дітей та їх захист викликають пильну увагу міжнародного співтовариства. Основи захисту прав дітей вперше були зафіксовані в ст. 25 Загальної декларації прав людини, яку в 1948 р. ухвалила Генеральна Асамблея ООН. У цьому міжнародному документі наголошується, що «дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи і належний правовий захист як до, так і після народження», через це діти повинні бути об'єктом особливого захисту і допомоги [10]. Ключові положення цієї декларації в подальшому були втілені у Пактах про права людини (1966 р.), що гарантували рівні права всім дітям та забезпечення їх основних соціальних потреб.

У 1959 р. Генеральною Асамблеєю ООН було ухвалено окрему

Декларацію щодо прав дитини. У цьому документі визначено десять фундаментальних принципів, якими проголошується, що «дитині незалежно від кольору шкіри, мови, статі, віри, законом повинен бути забезпечений соціальний захист, надані умови та можливості, котрі дозволили б їй розвиватися фізично, розумово, морально та духовно». У соціальному аспекті ця Декларація зобов'язала держав-учасниць створювати умови для здорової та нормальної життєдіяльності дитини, гарантувати її свободи та гідність. Дитина повинна бути першою серед тих, хто одержує захист і допомогу, а також захищеною від недбалого ставлення до неї, жорстокості та експлуатації [7].

Через тридцять років, у 1989 р. Генеральною Асамблеєю ООН було схвалено нову Конвенцію про права дитини, яку ратифікували практично всі країни світу (Україна ратифікувала у 1991 р.). Цей документ зобов'язує держави вжити заходів щодо забезпечення і захисту прав дітей на основі чотирьох фундаментальних принципів: першочерговість забезпечення інтересів дитини; забезпечення повноцінного життя дітей; залучення кожної дитини до життя спільноти; відсутність дискримінації. Конвенція містить 54 статті, що враховують практично всі моменти, пов'язані з життям і становищем дитини в суспільстві. Цією Конвенцією вперше у світовому співтоваристві було проголошено дитину повноцінною і повноправною особистістю, самостійним суб'єктом права, який має повний комплекс громадянських, політичних, економічних і культурних прав людини [17].

З-поміж інших міжнародно-правових документів, що регулюють питання соціального захисту дітей можна назвати також Всесвітню декларацію про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей, що була прийнята у 1990 р. Цей документ окреслює проблеми і можливості щодо захисту дитинства, закріплює завдання і зобов'язання кожної окремої країни та всієї міжнародної спільноти, а також визначає подальші кроки у розвитку національних система соціального захисту дитинства [5].

З метою координації дій, пов'язаних із виконанням Конвенцій ООН

щодо прав дитини і Всесвітньої декларації про виживання, захист і розвиток дітей в нашій країні прийнято значну кількість нормативно-правових актів. Розглянемо окремі з них більш детально за датою їх прийняття. Це:

- Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21 листопада 1992 р. № 2811-ХІІ, що «встановлює гарантований державою рівень матеріальної підтримки сімей з дітьми шляхом надання державної грошової допомоги з урахуванням складу сім'ї, її доходів та віку дітей і спрямований на забезпечення пріоритету державної допомоги сім'ям з дітьми у загальній системі соціального захисту населення» [30];

- Указ Президента України «Про національну програму «Діти України» від 18 січня 1996 р. № 63/96. Основною метою цієї Програми є «забезпечення права кожної дитини народитися здоровою, вижити і мати умови для всебічного розвитку, бути надійно соціально і психологічно захищеною». Ця Програма, яка розраховувалась на період до 2000 р., повинна була стати «орієнтиром для формування регіональних дій стосовно поліпшення становища дітей та відповідних територіальних програм на основі інтеграції діяльності державних установ з громадськими та іншими організаціями» [45];

- Закон України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» від 16 листопада 2000 р. № 2109-ІІІ, відповідно до якого гарантується «особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю право на матеріальне забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України та їх соціальну захищеність шляхом встановлення державної соціальної допомоги на рівні прожиткового мінімуму» [31];

- Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-ІІІ, яким визначено охорону дитинства в Україні як «стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я,

освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні». Також цим Законом встановлено основні засади державної політики у сфері захисту дитинства, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів самої дитини [50];

- Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 26 червня 2001 р. № 2558-III, який визначає організаційно-правові засади соціальної роботи з дітьми [56];

- Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III, що закріплює ключові питання здійснення соціального захисту і забезпечення соціальних гарантій дітей [65];

- Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV, що «визначає правові, організаційні, соціальні засади та гарантії державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа, і є складовою частиною законодавства про охорону дитинства» [34];

- Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 2 червня 2006 р. № 2623-IV, що «визначає загальні засади соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей, забезпечує правове регулювання відносин у суспільстві, які спрямовані на реалізацію бездомними особами і безпритульними дітьми прав і свобод, передбачених Конституцією та законодавством України, створює умови для діяльності громадських та благодійних організацій, що працюють у сфері соціального захисту населення» [48];

- Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо захисту прав та законних інтересів дітей» від 4 травня 2007 р. № 376/2007, зміст якого направлений на «забезпечення захисту прав та законних інтересів дітей, особливо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, створення сприятливих умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї та гармонійний розвиток» [33];

- Постанова Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24 вересня 2008 р. № 866, яка затверджує Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини. Безпосередньо прописано механізм щодо: здійснення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах; виявлення дітей, які залишились без батьківського піклування; ведення обліку дітей, які залишились без батьківського піклування, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; набуття дитиною статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування; влаштування дітей, які залишились без батьківського піклування, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; захисту майнових та житлових прав дітей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; реєстрації народження дитини та розв'язання спорів між батьками стосовно виховання дитини. У зв'язку із веденням з 24 лютого 2022 р. воєнного стану в Україні цей Порядок було суттєво доповнено з метою врегулювання питань здійснення провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, батьки якої перебувають на територіях, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні)/тимчасово окупованій території, а також здійснення провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану [25];

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» від 5 квітня 2017 р. № 268, що «визначає механізм надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» [39];

- Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та

осіб із їх числа» від 12 січня 2018 р. № 5/2018, зміст якого направлений на забезпечення додержання прав і законних інтересів дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа. Безпосередньо це питання щодо: «запобігання жорстокому поводженню з дітьми; спрощення процедури надання земельних ділянок для будівництва житла для дитячих будинків сімейного типу; підвищення розміру державної соціальної допомоги на дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються в сім'ях громадян; своєчасного виявлення та обліку дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування тощо» [53];

- Указ Президента України «Про деякі питання забезпечення прав та законних інтересів дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, розвитку та підтримки сімейних форм виховання дітей» від 30 вересня 2019 р. №721/2019, зміст якого направлений на «забезпечення права дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, на особливий захист та Допомогу держави. Безпосередньо це питання щодо: збільшення розміру державної соціальної допомоги; удосконалення порядку провадження діяльності з усиновлення; унормування порядку організації оздоровлення та відпочинку дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування тощо» [32];

- Постанова Верховної Ради України «Про стан соціального захисту дітей та невідкладні заходи, спрямовані на захист прав дитини в Україні» від 17 січня 2020 р. № 483-ІХ, прийняття якої було обумовлено «накопиченням проблемних питань у сфері забезпечення та захисту прав дитини, виникненням нових викликів, пов'язаних із збройним конфліктом на сході України». Парламент у цьому документі надав відповідні доручення уряду країни, а саме: Міністерству освіти і науки, Міністерству соціальної політики, Міністерству охорони здоров'я, Міністерству оборони, Міністерству юстиції. Також надав доручення Національній поліції України щодо вироблення алгоритму дій працівників поліції, коли ті здійснюють захист прав й інтересів дитини, яка потребує такого захисту [58].

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» від 1 червня 2020 р. № 585, якій затверджено «Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження». Цей Порядок «визначає механізм взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, інших закладів та установ під час забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, під час виявлення, розгляду звернень та повідомлень про таких дітей, забезпечення їх безпеки, а також надання необхідної допомоги з урахуванням потреб» [36];

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» від 22 березня 2022 р. № 349, прийняття якої зумовлено повномасштабною війною Росії проти України. Внесені зміни в окремі нормативно-правові акти стосуються захисту прав дітей на період дії воєнного стану. Так, наприклад, «Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності пов'язаної із захистом прав дитини» було доповнено розділом «Особливості влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі дітей, розлучених із сім'єю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану», в якому, зокрема мова йде про спрощення перетину державного кордону таким дітьми [28].

Наведений перелік нормативно-правових актів у сфері здійснення державного соціального захисту дітей не є вичерпним. Окремо ще можна назвати такі акти як: Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження норм матеріального та нормативів фінансового забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також вихованців шкіл-інтернатів» від 17 листопада 2003 р. № 763; Постанова

уряду «Про затвердження Порядку надання одноразової допомоги дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, після досягнення 18-річного віку» від 25 серпня 2005 р. № 823; Постанова уряду «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24 вересня 2008 р. № 866; Постанова уряду «Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю» від 3 жовтня 2018 р. № 800 тощо.

Таким чином, враховуючи вищевикладене можна узагальнити, що нормативно-правове регулювання вітчизняної системи соціального захисту дітей представлено значною кількістю як законодавчих, так і підзаконних актів, що приймалися майже кожного року від початку проголошення незалежності України, для врегулювання відповідних питань, запобігання виникненню соціальних ризиків та мінімізації наслідків їх настання. Ці акти, що мають системний характер, ґрунтуються на міжнародно-правових документах і практиці. У зв'язку із початком повномасштабної війни в Україні, вище державне керівництво разом із парламентарями внесли суттєві зміни у вже діючі нормативні акти з метою якнайкращого врегулювання питань здійснення соціального захисту дітей, особливо, дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування.

2.2. Інституційне забезпечення здійснення соціального захисту дітей

Основою інституційного забезпечення здійснення соціального захисту дітей є Верховна Рада України. Це єдиний загальнонаціональний постійно діючий, однопалатний, колегіальним, виборний орган законодавчої влади, який закріплює конституційні і законодавчі засади соціального захисту дітей;

визначає мету, головні завдання, види, принципи і пріоритети надання соціальної допомоги дітям, які цього потребують, а також встановлює нормативи й обсяги бюджетного фінансування такої допомоги; затверджує перелік комплексних і цільових загальнодержавних програм щодо подолання сирітства в країні. Інакше кажучи парламент, на відміну від органів виконавчої влади, безпосередньо не займається публічним управлінням системою соціального захисту дітей, а лише впливає на неї через: прийняття відповідних законів і затвердження програм; проведення щорічних парламентських слухань щодо прав дітей та посилення їх соціального захисту тощо.

Для вирішення питань розробки і формування державної політики у сфері соціального захисту дітей при парламенті можуть створюватися певні дорадчі й експертні органи з провідних фахівців та представників громадськості. Порядок створення та діяльності цих органів визначається виключно Верховною Радою України. Це, наприклад, профільний Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики та Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Безпосередньо до предмету відання профільного Комітету відносяться: «державна політика у сфері сімейно-шлюбних відносин; державна політика сприяння становленню інституту сім'ї, забезпечення надання державної допомоги сім'ям з дітьми, захисту безпритульних дітей, оздоровлення та відпочинку дітей; демографічна політика» [51]. У свою чергу, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини є посадова особа, яка здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав та свобод людини і громадянина в Україні (див. Додаток В). Він має право призначати своїх представників у межах виділених коштів, затверджених парламентом [59]. Одним із таких представників є представник Уповноваженого з питань дотримання прав дитини та сім'ї. Ця особа очолює Управління з дотримання прав дитини та сім'ї, що є структурним підрозділом Секретаріату Уповноваженого

Верховної Ради України з прав людини. Управління відповідно до покладених на нього завдань:

- здійснює моніторинг дотримання прав людини і громадянина у сфері захисту прав дитини та сім'ї;
- забезпечує моніторинг чинних законів і підзаконних актів щодо їх узгодження зі стандартами в галузі права, а також здійснення експертного аналізу проектів законів та інших нормативних актів, з питань що належать до компетенції Управління;
- бере участь у підготовці проектів конституційних подань Уповноваженого, готує проекти подань до органів влади, громадських об'єднань, підприємств, установ та організацій, незалежно від їх форм власності та їх посадових і службових осіб щодо усунення виявлених та запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина;
- розглядає звернення громадян, листи органів влади, громадських об'єднань, підприємств, установ, організацій, і зокрема з виїздом на місце, з питань, що належать до компетенції Управління, здійснює провадження у справах про порушення прав людини в порядку, визначеному Уповноваженим;
- надсилає звернення громадян за належністю до відповідних органів з рекомендаціями щодо дотримання стандартів у галузі прав людини і громадянина;
- організовує та бере участь у перевірках стану дотримання прав дитини та сім'ї органами влади, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності;
- здійснює прийом громадян;
- бере участь у організації та проведенні просвітницьких, навчальних заходів, нарад, конференцій, семінарів, круглих столів, залучає для їх проведення науковців, фахівців, незалежних експертів та ін. [27].

В умовах війни діяльність представника Уповноваженого з питань дотримання прав дитини та сім'ї суттєво активізувалася. Адже діти з різних причин є найуразливішою категорією, які найбільше потерпають від наслідків війни. Ситуація, як на загальнодержавному так і на світовому рівні є кричущою. За весь період військових дій на території України було зафіксовано рекордне збільшення кількості фактів порушення прав дітей. Зокрема, це: застосування фізичного, психологічного і сексуального насильства з боку близьких осіб і російських окупантів, порушення права на життя і здоров'я, доступ до освіти і житла тощо. Враховуючи такий стан речей, було прийнято ряд нормативних роз'яснень щодо реалізації прав дітей і здійснення їх захисту в умовах воєнного стану як на території України, так і поза її межами (див. Рис. 2.1).

Якщо ви перебуваєте на території України	Якщо ви перебуваєте за межами України
<p>пологи в умовах воєнного стану; соціальна допомога у зв'язку з народженням дитини; реєстрація народження дитини в умовах воєнного стану допомога у зв'язку з переміщенням всередині країни; дошкільна і загальна середня освіта; медична допомога сім'ям з дітьми; повідомлення про зникнення дитини в Україні; повідомлення про виявлення дитини без батьківського піклування; прийняття чужої дитини в родину; продовження строку дії посвідчення батьків багатодітної сім'ї та посвідчення дитини з багатодітної сім'ї у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану;</p>	<p>документи, необхідні для виїзду дитини за кордон в умовах воєнного стану; інформація щодо отримання паспорта дитини для виїзду за кордон та встановлення громадянства України; як не потрапити в ситуацію торгівлі дітьми, експлуатації дітей; отримання тимчасового захисту в країнах ЄС; інформація щодо медичної допомоги для дітей в країнах ЄС; інформація щодо медичної допомоги для дітей в країнах ЄС; соціальна допомога для дітей в країнах ЄС; повідомлення про зникнення дитини в країнах ЄС; інформація щодо надання освітніх послуг для дітей в країнах ЄС; врегульовано порядок видачі документів про освіту учням, які перебувають за кордоном; види допомоги та соціальних гарантій ви можете отримати у Польщі;</p>

Рис. 2.1. Роз'яснення Уповноваженого з питань дотримання прав дитини та сім'ї щодо реалізації прав дітей і здійснення їх захисту в умовах воєнного стану

Президент України, як гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, прав і свобод людини і громадянина, несе особисту відповідальність за реалізацію органами виконавчої влади державної політики у сфері соціального захисту дітей, а також через систему цих органів забезпечує виконання законодавства щодо надання соціальної допомоги дітям, які цього потребують та здійснює інші повноваження, передбачені Конституцією України. Безпосередньо глава держави може створювати консультативно-дорадчі органи у відповідній сфері. Так, 8 серпня 2022 р. Президент України видав Указ «Про Координаційну раду з питань захисту та безпеки дітей», створивши таким чином консультативно-дорадчий орган, що має врегульовувати питання захисту та безпеки дітей, особливо, в умовах війни [42].

Основними завданнями цієї Ради є:

- 1) «системний аналіз ситуації, визначення напрямів та пріоритетів щодо захисту прав та безпеки дітей, насамперед в умовах воєнного стану, напрацювання пропозицій щодо заходів з попередження вчинення злочинів проти дітей, недопущення примусової депортації юних громадян України за межі держави, сприяння скоординованій реалізації таких заходів, забезпечення моніторингу ефективності їх реалізації;
- 2) внесення на розгляд Президентів пропозицій щодо можливих шляхів вирішення проблемних питань із захисту прав і безпеки дітей;
- 3) підготовка проектів нормативно-правових актів, прийняття і реалізація яких є необхідними для ефективного розслідування злочинів проти дітей, фактів їх примусової депортації за межі держави;
- 4) напрацювання пропозицій щодо налагодження взаємодії з інститутами громадянського суспільства, у тому числі з громадськими об'єднаннями, релігійними організаціями, а також з міжнародними організаціями у вирішенні питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану, сприяння їх залученню до участі у захисті дітей, постраждалих внаслідок війни;

5) моніторинг ситуації щодо встановлення, знаходження та повернення дітей, які примусово переміщені з тимчасово окупованих територій України;

б) моніторинг ситуації щодо тимчасового переміщення (евакуації) дітей, у тому числі дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей з особливими освітніми потребами, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, з територій, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) або межують з таким територіями, повернення та влаштування таких дітей у післявоєнний період» [42].

Координаційна рада з питань захисту та безпеки дітей у процесі виконання покладених на неї завдань взаємодіє з Національною радою з відновлення України від наслідків війни, іншими допоміжними органами і службами, створеними Президентом України, а також з іншими органами публічної влади, громадськими об'єднаннями і міжнародними організаціями.

Також глава держави може призначати різних спеціалізованих омбудсменів, які здійснюють моніторинг ситуації у певній чутливій сфері, інформують його та виконують інші пов'язані з цим функції. У 2021 р., з метою розширення гуманітарних аспектів діяльності інституту уповноважених Президента України було здійснено трансформацію їх роботи за відповідними напрямками та розширено функціональні можливості наявних посад. Наразі замість уповноважених функціонують радники – уповноважені Президента України, яких нараховується п'ятнадцять. Вони входять до складу Офісу Президента, керівник якого вносить главі держави пропозиції стосовно кадрових призначення і звільнення уповноважених, а також координує їх діяльність. До речі, посади таких радників не закріплені в Конституції України чи інших нормативно-правових актах та не передбачають будь-яких владних повноважень [15, с. 15]. При цьому хотілося б підкреслити, що відповідно до чинного законодавства посади

уповноважених можуть засновуватись Президентом, парламентом й урядом. Враховуючи це, вважаємо, що інститут уповноважених в Україні на законодавчому рівні повинен бути деталізований, а повноваження кожного з них чітко розмежовані. Переконані, що це позитивно вплине на державно-правову практику та підвищить ефективність і результативність роботи самих уповноважених.

Головною метою уповноважених при Президенті України є реалізація функції посередник між певною групою населення та органами влади, а також здійснення моніторингу законодавства і діяльності органів публічного управління на основі повноважень, що дають змогу звертатися із запитами та мати доступ до інформації, подавати рекомендації стосовно протидії фактам поганого управління і усунення порушень прав людини [6, с. 586].

У сфері соціального захисту дітей, відповідні обов'язки виконує радник – уповноважений Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації. Його основними завданнями є:

- 1) моніторинг ситуації щодо забезпечення гарантій додержання прав і законних інтересів дітей;
- 2) внесення Президентові України пропозицій щодо підготовки проєктів законів, актів Президента України з питань, що належать до компетенції уповноваженого;
- 3) участь у межах компетенції в експертизі законів і законопроектів;
- 4) підготовка заходів за участю Президента України;
- 5) налагодження взаємодії місцевих органів публічної влади з питань забезпечення соціального захисту дітей [54].

До основних завдань уряду, як вищої публічно-владної інституції у системі органів виконавчої влади України, належить забезпечення проведення державної соціальної політики і вжиття заходів щодо соціального захисту дітей, а також підготовки проєктів законів щодо державних соціальних стандартів і гарантій надання допомоги дітям, які цього потребують. Окрім того, Кабінет Міністрів України спрямовує і координує

діяльність центральних і місцевих органів державної влади стосовно формування й реалізації державної політики у сфері соціального захисту дітей; щорічно звітує про реалізацію відповідної державної політики перед парламентом, організує розробку та здійснює забезпечення виконання різних загальнодержавних програм [41].

При Кабінеті Міністрів України функціонує Міжвідомча комісія з питань охорони дитинства, яка є тимчасовим консультативно-дорадчим органом, що утворений з метою підготовки пропозицій стосовно реалізації державної політики з питань захисту прав й інтересів дітей. До основних завдань цієї Комісії відноситься:

- 1) сприяння забезпеченню координації дій органів виконавчої влади з питань охорони дитинства;
- 2) підготовка пропозицій щодо формування і реалізації державної політики з питань захисту прав та інтересів дітей;
- 3) визначення шляхів, механізмів та способів вирішення проблемних питань, що виникають під час реалізації державної політики у сфері охорони дитинства [61].

До складу цієї Комісії, що і визначає її міжвідомчий характер, входять три члени уряду (Міністр соціальної політики, Міністр охорони здоров'я та Міністр освіти і науки), голови двох профільних Комітетів парламенту (за їх згодою), заступники Міністрів закордонних справ, фінансів, юстиції, культури та інформаційної політики, молоді та спорту, з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, розвитку громад та територій та інші представники публічно-владних та науково-дослідних установ, громадських і міжнародних організацій, діяльність яких пов'язана із забезпеченням захисту прав дітей (за згодою).

Міжвідомча комісія з питань охорони дитинства під час виконання покладених на неї завдань взаємодіє із центральними і місцевими органами публічної влади, громадськими організаціями, а також із відповідними міжнародними організаціями та органами влади іноземних країн [61].

Враховуючи повномасштабну війну з боку Росії на території України та посилення проблем захисту прав дітей в березні 2022 р. урядом було прийнято рішення про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану, з метою сприяння координації діяльності органів публічної влади різного рівня з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану. Цей Штаб є тимчасовим, консультативно-дорадчим, колегіальним органом, до основних завдань якого відноситься координація, моніторинг та здійснення контролю за діяльністю органів влади щодо задоволення потреб дітей та їх соціального захисту в умовах війни (див. Рис. 2.2) [60].

- координація дій центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо розміщення та задоволення потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України, та тих, які переміщені у держави тимчасового перебування;
- координація заходів щодо забезпечення розміщення та задоволення потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України, та тих, які переміщені у держави транзитного перебування;
- здійснення контролю за постановкою на консульській облік дітей в державі їх тимчасового влаштування та забезпечення повернення дітей до України після припинення воєнних дій;
- визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань щодо захисту прав дитини в умовах воєнного стану;
- прийняття оперативних рішень щодо захисту прав дітей;
- моніторинг дотримання соціальних стандартів та прав дітей в Україні у державах їх тимчасового перебування, які виїхали за межі України, а також організація їх повернення в Україну;
- інформування громадян України та міжнародної спільноти про становище та потреби в захисті дітей в умовах воєнного стану.

Рис. 2.2. Основні завдання Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану

Міністерство соціальної політики України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань

сім'ї та дітей, здійснює координацію і методологічне забезпечення діяльності центральних та місцевих органів публічної влади стосовно соціального захисту дітей, а також забезпечує додержання законодавства щодо встановлення опіки і піклування над дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування, їх усиновлення, застосування інших передбачених законодавством форм влаштування дітей [34]. До складу цього міністерства входить Департамент захисту прав дітей та усиновлення, який з 2011 р. функціонує як окремий структурний підрозділ. Цей департамент складається із п'яти відділів та двох секторів, кожен з яких займається врегулюванням вузьких питань у сфері захисту прав дітей та усиновлення (див. Рис. 2.3).

Рис. 2.3. Структура Департаменту захисту прав дітей та усиновлення

До основних завдань Департаменту захисту прав дітей та усиновлення відноситься:

1) формування і реалізація державної політики з питань забезпечення прав дітей, у тому числі їх усиновлення, влаштування в інші форми сімейного виховання, дітей, розлучених з сім'єю, та які потребують

тимчасового захисту; з питань функціонування закладів соціального захисту дітей; з питань забезпечення житлом дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування;

2) розроблення пропозицій щодо удосконалення законодавства з питань дітей;

3) здійснення заходів щодо забезпечення захисту прав, свобод й інтересів дітей;

4) сприяння виконанню Україною зобов'язань, передбачених Конвенцією ООН про права дитини та іншими міжнародними договорами з питань захисту прав дітей [8].

Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування також формують інституційне забезпечення соціального захисту дітей.

Місцевими державним адміністраціями є місцеві органи державної виконавчої влади, які у межах своїх компетенцій здійснюють виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці країни, а також реалізують повноваження, делеговані їм відповідною місцевою радою. Так, згідно зі ст. 23 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV, місцеві державні адміністрації в галузі соціального забезпечення та соціального захисту населення:

1) «реалізують державну політику в галузі соціального забезпечення та соціального захисту соціально незахищених громадян – дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб із їх числа, одиноких матерів, багатодітних сімей;

2) вирішують питання щодо встановлення опіки і піклування, створення передбачених законодавством умов для виховання та/або влаштування дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, щодо захисту особистих і майнових прав та інтересів дітей, а також вживає інших заходів щодо соціального захисту дітей, віднесених до її компетенції законом;

3) здійснюють згідно із законодавством комплекс заходів з надання допомоги особам та сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, утримання і виховання дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» [44].

Окрім того, для здійснення державного регулювання надання допомоги по безробіттю місцеві державні адміністрації організують відповідні структурні підрозділи управління (департаменти), характерними рисами яких є: самостійність у здійсненні публічного управління підлеглими об'єктами; чітко окреслена ієрархічна структура влади й управління, розподіл праці фахівців на робочих місцях; затвердження необхідних правил і процедур, які визначають права, обов'язки і функції працівників, а також правила й процедури, що стосуються самої роботи; відбір, прийняття на роботу і подальше просування по службі осіб залежно від кваліфікаційних й особистих даних працівників.

Органами місцевого самоврядування є органи, котрі утворюється відповідними територіальними громадами у встановленому законом порядку для виконання завдань і функцій місцевого рівня і значення, наділені владними повноваженнями, які реалізуються у визначених чинним законодавством правових й організаційних формах.

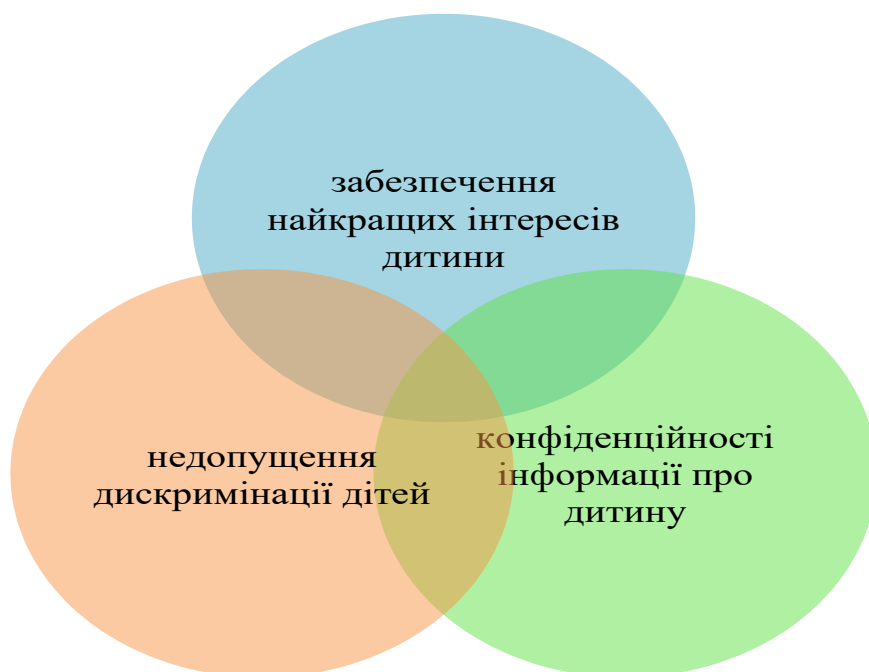
Згідно зі ст. 32 Закону України «Про місцеве самоврядування» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР, до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у сфері соціального захисту населення належать власні повноваження щодо:

1) «забезпечення здобуття повної загальної середньої, професійної, фахової передвищої та вищої освіти у державних і комунальних закладах освіти, створення необхідних умов для виховання дітей та молоді, розвитку їхніх здібностей, трудового навчання, професійної орієнтації, продуктивної праці учнів, сприяння діяльності дошкільних та позашкільних закладів освіти, дитячих, молодіжних та науково-просвітницьких громадських об'єднань, молодіжних центрів;

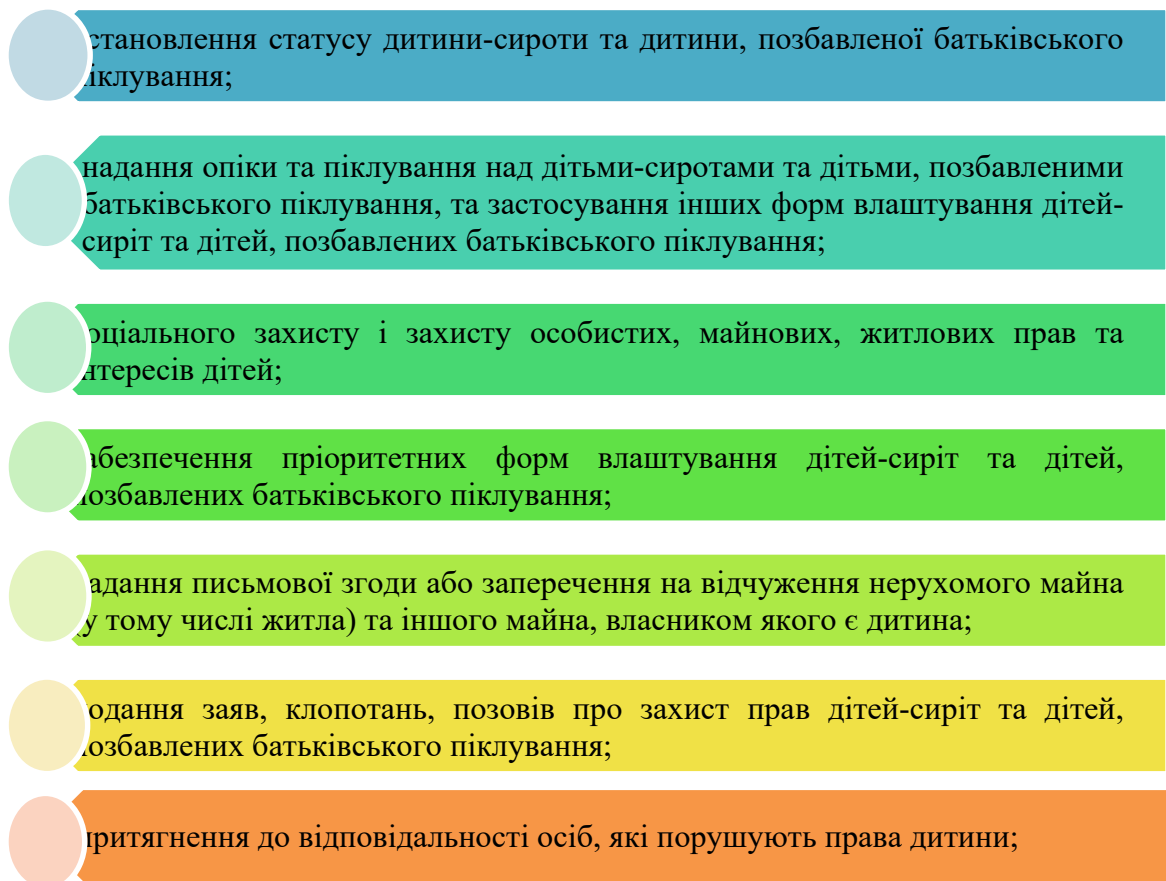
- 2) організація обліку дітей дошкільного та шкільного віку;
- 3) надання допомоги випускникам загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів державної або комунальної форми власності у працевлаштуванні;
- 4) забезпечення школярів із числа дітей-сиріт, дітей з інвалідністю/осіб з інвалідністю I-III групи, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей із сімей, які отримують допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», які навчаються в державних і комунальних навчальних закладах, безоплатними підручниками, створення умов для самоосвіти;
- 5) вирішення відповідно до законодавства питань про повне державне утримання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у дитячих будинках сімейного типу, закладах професійної освіти та утримання учнів спеціальних закладів освіти, про надання пільг на утримання дітей у пансіонах закладів освіти, а також щодо оплати харчування дітей у закладах освіти (групах подовженого дня);
- 6) утворення служб у справах дітей та спостережної, спрямування їх діяльності» [43].

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», органами опіки та піклування є районні, районні у містах Києві та Севастополі місцеві державні адміністрації, виконавчі органи міських чи районних у містах, сільських, селищних рад, які здійснюють соціальний захист і захист прав дітей у межах своєї компетенції. Проведення діяльності таких органів ґрунтується на законодавчо встановлених спеціальних принципах (див. Рис. 2.4) [34].

Рис. 2.4. Спеціальні принципи, на яких ґрунтується діяльність органів опіки та піклування

Безпосередньо органи опіки та піклування забезпечують вирішення різних питань у сфері соціального захисту дітей, що представлені на Рис. 2.5 [34].

Рис. 2.5. Коло питань, вирішення яких забезпечують органи опіки та піклування

Органи опіки та піклування для виконання покладених на них завдань мають право перевіряти умови влаштування, утримання, виховання, навчання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, можуть переводити дітей, життю та здоров'ю (у тому числі психічному) яких загрожує небезпека, до інших форм влаштування дітей. Окрім того, законодавством передбачена обов'язкова присутність представника органів опіки та піклування на судових засіданнях якщо розглядається справа стосовно дитини або з питань, що зачіпають права дитини [34].

У складі органів опіки та піклування може створюватися окремий підрозділ, штатна чисельність якого встановлюється залежно від кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, але не менше двох осіб.

Для здійснення визначених законом повноважень щодо захисту прав дітей міські, районні у містах (у разі їх утворення), сільські, селищні ради

об'єднаних територіальних громад забезпечують утворення служб у справах дітей. Ці служби є виконавчими органами місцевих рад, що підзвітні і підконтрольні їм та водночас підпорядковані виконавчим комітетам місцевих рад, міським головам та їх заступникам відповідно до розподілу обов'язків. Разом із тим, відповідно до розділу II ст. 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» служби у справах дітей підконтрольні службам у справах дітей обласних державних адміністрацій [47].

Служби у справах дітей займаються:

- 1) наданням правової й інформаційної допомоги населенню;
- 2) профілактичними заходами для зменшення рівня правопорушень серед неповнолітніх;
- 3) захистом прав неповнолітніх;
- 4) виявленням дітей, що опинилися в скрутних життєвих обставинах;
- 5) контролем за здійсненням профілактичних та виховних заходів в навчальних закладах, а також дотриманням трудового законодавства щодо неповнолітніх;
- 6) обліком неблагополучних сімей та дітей, що виховуються в них;
- 7) моніторингом утримання та забезпечення інтересів дітей, що виховуються в дитячих будинках, інтернатах, прийомних сім'ях тощо;
- 8) взаємодіє з центрами зайнятості для працевлаштування неповнолітніх [47].

До служб у справах дітей необхідно звертатися у певних законодавчо визначених випадках, що представлені на Рис. 2.6.

Рис. 2.6. Основні випадки, при яких необхідно звертатися до служб у справах дітей

На кінець хотілося б додати, що крім вищезазначених органів влади до публічно-владних структур, які зобов'язані здійснювати соціальний захист дітей відносяться і правоохоронні й правозахисні органи. Зокрема, це: прокуратура, національна поліція, Служба безпеки України, суди, адвокатура, спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України. Також до інституційного забезпечення здійснення соціального захисту дітей можна віднести: притулки і центри медико-соціальної реабілітації для дітей, загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, дитячі містечка.

Отже, в Україні функціонує дієва система інституційного забезпечення здійснення соціального захисту дітей, яка включає в себе вище керівництво країни, центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації й органи місцевого самоврядування, а також притулки для дітей і центри соціально-психологічної реабілітації. В умовах військової агресії Росії особливе місце в системі інституційного забезпечення здійснення соціального захисту дітей посідає Координаційна рада з питань захисту та безпеки дітей при Президентові України та Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану при уряді.

2.3. Взаємодія громадськості з органами влади у сфері захисту прав дітей

Надзвичайно важливими для успіху реалізації будь-якої реформи, програми, плану дій тощо є довіра громадян та їх участь у такому процесі. Якщо громадяни України будуть добре поінформовані про цілі та переваги впроваджуваних реформ, вони краще сприйматимуть цей досить складний процес. Тому комунікація та суспільний діалог повинні стати одним із напрямів діяльності владних структур.

Події, що відбувалися останні десятиріччя в Україні стали наслідком поглиблення протиріч між існуючою системою влади і суспільством. Основними причинами цих протиріч стали:

- високий рівень корупції в органах публічної влади;
- дискредитація політичної та управлінської еліти;
- низький рівень професіоналізму публічних службовців;
- формування кадрового корпусу публічної служби не за професійною ознакою, а за партійною приналежністю;
- невідповідність змісту і напрямів діяльності органів публічної влади запитам, очікуванням та потребам суспільства;
- формування системи домінант, які забезпечують функціонування публічно-владних структур виключно на благо вузького кола осіб/груп. Інакше кажучи, домінування приватно-кланових інтересів над державними.

В Україні громадянське суспільство тільки формується, закладаються підвалини його інституційних основ. Пріоритетним шляхом стосовно формування інституційних основ такого суспільства виступає механізм його взаємодії із державою через громадські об'єднання. Тому останніми роками підвищується значущість робіт спрямованих на відпрацювання механізму впливу громадян та їх об'єднань на соціально-економічні процеси, на створення умов для прогресивного розвитку держави і суспільства в цілому.

Однією із основних характеристик сучасної демократичної і розвиненої держави, яка стоїть на службі своїх громадян (сервісно-орієнтованої держави) є концепція взаєморозуміння та ефективної співпраці між органами публічної влади та громадянським суспільством.

Становлення та налагодження ефективної взаємодії між організаціями громадянського суспільства та публічно-владними інституціями напряду залежить від якісних змін моделі публічного управління в Україні, серед яких децентралізація, послаблення неефективних адміністративно-командних і суто регулятивних методів [12, с. 7]. При цьому участь громадян у виробленні політичного курсу, управлінні державою на демократичних засадах через встановлені законом форми безпосереднього співробітництва, а також через дозволена законом діяльність громадських організацій, незалежний нагляд за діяльністю органів управління як основи механізмів стримувань і противаг неможлива без забезпечення вільного доступу до інформації та публічного обговорення діяльності і рішень місцевої та державної влади [72].

Залучення громадян у процесі прийняття рішень дозволяє органам публічної влади застосовувати нові джерела ідей, інформації і ресурсів для розробки варіантів рішень, вироблення ефективної національної політики. Ключовими елементами успіху в залученні громадян у формування національної та місцевої політики є: інформування громади, консультації з експертами, що представляють громадськість, участь громадськості у процесі прийняття рішень. Чинна Конституція України гарантує громадянам достатньо широкі права і можливості участі в різних формах у процесі прийняття рішень органами публічного управління України [18].

Надзвичайно важливим кроком у напрямі співпраці органів публічної влади та громадянського суспільства після досить тривалого періоду розробки й обговорень стало підписання Президентом України Указу «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26 лютого 2016 р. № 68/2016 [57]. Цим Указом було затверджено Національну

стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки, яка увібрала в себе найкращі напрацювання вітчизняних фахівців із державних наукових установ і закладів, незалежних аналітичних центрів і громадських експертів. Разом із тим, цілком зрозумілим є те, що зазначені у Стратегії завдання можуть бути виконані лише за умови рівноправної і ефективної взаємодії між органами публічної влади та організаціями громадянського суспільства.

Сьогодні в Україні, тривають процеси перезавантаження влади. Ми є свідками й учасниками впровадження нових демократичних механізмів у політиці. Призначення на посади як в органах виконавчої влади, так і в правоохоронних структурах, державних установах і організаціях відбуваються не лише відповідно до чинного законодавства, а й за активної участі громадськості. Після багатьох років нехтування думкою громадськості в Україні, нарешті, почали рахуватися із нею. Більше того, зростає її роль як сили, спроможної суттєво впливати на політичний курс держави, формування законодавчого поля, визначення соціальної та економічної політики країни [1, с. 10.]. Так, наприклад, у ст. 5 Закону України «Про основні засади молодіжної політики» від 27 квітня 2021 р. № 1414-IX зазначено, що «участь молоді у формуванні та реалізації молодіжної політики забезпечується шляхом врахування позиції молоді під час прийняття рішень, що стосуються молоді, залучення суб'єктів молодіжної роботи до реалізації молодіжної політики. При цьому органи державної влади та органи місцевого самоврядування гарантують дотримання права молоді на участь у формуванні та реалізації молодіжної політики» [49].

Також громадяни самостійно або через громадські організації можуть брати участь у консультаціях щодо формування та реалізації місцевої політики у певній сфері суспільного життя. Відповідно до Постанови уряду «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 3 листопада 2010 р. № 996 консультації з громадськістю проводяться з питань, що стосуються суспільно-економічного розвитку

держави, реалізації та захисту прав і свобод громадян, задоволення їх політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Результати проведення таких консультацій враховуються органом виконавчої влади під час прийняття остаточного рішення або в подальшій його роботі [37].

Не залишається осторонь від цих процесів і сфера захисту дітей, в якій історично, соціально обумовлений високий вплив громадських органів управління на стан справ і динаміку розвитку цієї сфери. Так, 30 вересня 2020 р. уряд ухвалив чергові зміни до Положення про Міжвідомчу комісію з питань охорони дитинства, функціонування якої спрямовано на удосконалення взаємодії органів виконавчої влади, наукових установ, неурядових організацій у сфері захисту прав дитини та забезпечення впливу рішень комісії на формування політики в інтересах дітей [29]. Ці зміни розроблялися і вносились з урахуванням рекомендацій Комітету ООН з прав дитини за результатами розгляду національної доповіді України про реалізацію положень Конвенції про права дитини, зокрема, щодо забезпечення Україною ефективної координації політики в інтересах дітей.

У Положенні про Міжвідомчу комісію з питань охорони дитинства мова йде про Порядок підготовки і розповсюдження щорічної державної доповіді про становище дітей в Україні. Така доповідь є офіційним документом, що формується (пишеться) з метою забезпечення центральних та місцевих органів виконавчої влади, громадськості об'єктивною систематизованою аналітичною інформацією про становище дітей та тенденції його змін у ході здійснюваних соціально-економічних перетворень в країні. Цей документ містить відомості про економічні, правові, соціальні та інші заходи, які вживаються в нашій державі для забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей. Інакше кажучи, щорічна державна доповідь про становище дітей в Україні покликана сприяти уточненню пріоритетів у розв'язанні проблем дитинства [61].

Проте незважаючи на такі рушійні зміни, сьогодні на шляху співпраці органів влади із громадськістю постає безліч перепон. Як приклад наведемо

ситуацію, коли деякі громадські організації інформують населення про порушення прав дітей – вихованців закладів соціального захисту, зокрема – центрів соціально-психологічної реабілітації дітей. Аргументи, дійсно вагомі: дітей (на певний час) позбавляють права на виховання в родині, на вільне пересування, на спілкування із родичами і знайомими. Погодимося, що заклад можна назвати режимним. Однак, по-перше, існує нормативна база, якою керуються адміністрації зазначених закладів, а по-друге: у разі завдання дитині шкоди саме родичами, потрібен час на реабілітацію, крім того чітко регламентований карантинний режим таких закладів. Аргументоване пояснення щодо обмеження прав дітей, за бажання, знаходимо одразу.

Неповнолітні особи у багатьох випадках позбавлені можливості не тільки самостійно отримати певні види послуг, допомогу, але й звернутися за захистом власних прав. Обмеження реалізації таких прав подекуди пов'язані не тільки з віковими межами, але й через недостатню освіченість самих осіб, що створює умови для ігнорування деякими органами влади своїх обов'язків.

Важливим фактором у вирішенні проблем соціального захисту дітей є і рівень їх довіри як до публічно-владних структур, так і до дорослих загалом. Саме громадські організації, діяльність яких спрямована на вирішення певних проблем у суспільстві, викликають більшу довіру у представників вразливих верств населення, зокрема у дітей [13, с. 6].

Одним із позитивних наслідків діяльності громадськості можна навести приклад, коли завдяки громадському розголосу, в тому числі і в соціальній мережі Facebook, виявлено та припинено порушення прав дітей у комунальному закладі «Центр соціально-психологічної реабілітації служби у справах дітей Одеської облдержадміністрації», а відповідних посадових осіб притягнуто до відповідальності.

Слід зазначити, що і владними структурами, і громадськими об'єднаннями постійно вживаються заходи щодо узгодження дій влади та громадськості. До таких заходів можна віднести зустрічі, круглі столи, конференції тощо. Так, наприклад, 19-20 лютого 2019 р. в Миколаєві

відбулася конференція «Соціальне забезпечення (захист) населення в умовах децентралізації. Визначення пріоритетних напрямків соціального захисту, дотримання прав та інтересів дитини в об'єднаних громадах Миколаївської області» за головування заступника керівника управління – керівника відділу з питань дотримання прав дитини Управління з питань дотримання прав дитини, недискримінації та гендерної рівності Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради з прав людини [22, с. 12]. А 30-31 травня 2019 р. в м. Одесі проведено семінар-тренінг «Співпраця органів виконавчої влади та інститутів громадянського суспільства в процесі формування та реалізації державної, регіональної політики», під час якого учасникам були надані Рекомендації, підготовлені Департаментом інформації та комунікацій з громадськістю Секретаріату Кабінету Міністрів України, запропонована схема взаємодії органів влади під час проведення консультацій із громадськістю [71, с. 16].

Абсолютна більшість законів України, що регулюють діяльність громадських організацій, прямо передбачають право таких об'єднань брати участь у формуванні державної політики. Сучасна українська правотворча і правозастосовна практика загалом відповідає вимогам, що ставляться до демократичних держав, створюючи необхідні передумови для самостійного вирішення громадськістю питання участі у прийнятті та реалізації рішень органів публічної влади.

Отже, останнім часом керівництвом країни здійснено важливі кроки щодо налагодження ефективної взаємодії громадськості з органами влади у сфері соціального захисту дітей, забезпечення безпосередньої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики у вказаній сфері. Проте, є ряд недоліків, що спричинені високим рівнем корупції, негативним іміджем органів влади, подвійної природи функціонування громадських об'єднань тощо, які стають на заваді дієвої взаємодії громадськості з органами влади у сфері соціального захисту дітей.

Висновки до Розділу 2

Нормативно-правове регулювання вітчизняної системи соціального захисту дітей представлено значною кількістю нормативних актів, що приймалися майже кожного року від початку проголошення незалежності України. Ці акти ґрунтуються на міжнародно-правових документах і практиці. У зв'язку із початком повномасштабної війни в Україні, вище державне керівництво разом із парламентарями внесли суттєві зміни у вже діючі правові акти з метою якнайкращого врегулювання питань здійснення соціального захисту дітей, особливо, дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування.

В Україні склалася дієва система інституційного забезпечення здійснення соціального захисту дітей, яка включає в себе вище керівництво країни, центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації й органи місцевого самоврядування, а також притулки для дітей і центри соціально-психологічної реабілітації дітей. В умовах військової агресії Росії особливе місце в системі інституційного забезпечення здійснення соціального захисту дітей посідає Координаційна рада з питань захисту та безпеки дітей – новостворений консультативно-дорадчий орган при Президентові України та Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану при Кабінеті Міністрів України.

Останнім часом в нашій державі здійснено важливі кроки щодо налагодження ефективної взаємодії громадськості з органами влади у сфері соціального захисту дітей, забезпечення безпосередньої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики у вказаній сфері. Проте, є ряд недоліків, які стають на заваді дієвої взаємодії громадськості з органами влади у сфері соціального захисту дітей.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

3.1. Впровадження іноземного досвіду організації і реалізації соціального захисту дитинства

Вивчення іноземного досвіду організації і реалізації соціального захисту дитинства має важливе значення для розбудови власної системи соціального захисту дітей. Дає можливість для проведення аналогій, здійснення вже перевірених історією кроків на шляху демократизації національної захисної системи.

Розвиток систем соціального захисту дітей у зарубіжних країнах відбувався під значним впливом «концепції загального добробуту», основна ідея якої полягає у визначенні держави загального добробуту як держави, яка гарантує всім громадянам право на підтримку певного рівня життя, на охорону здоров'я і освіти за участі населення країни у фінансуванні означених програм (за рахунок сплачених податків і зборів) [68, с. 98].

Концепція загального добробуту отримала розповсюдження у США і всіх країнах Західної Європи. Ліберальні кола Сполучених штатів значною мірою вплинули на появу і розвиток національної ідеології держави соціального добробуту. Американські вчені зазначають, що в США федеральний уряд «довгий час не відчував за собою ніякої відповідальності за благодійність» [9, с. 12]. Створювалися агенції, лікарні, але соціальна політика у цьому напрямі на урядовому рівні не закріплювалася.

Наразі більшість західних вчених визнають, що ідеологія держави загального добробуту вже не відповідає реаліям життям. Так, свого часу в докладі Міністерства соціального захисту населення Великобританії було

підкреслено, що система забезпечення, яка виходила з потреб минулих поколінь, не відповідає сучасним умовам.

У США досвід використання концепції держави загального добробуту виявив негативні аспекти надмірного захоплення принципом «рівності результатів», на яких довгий час будувалася державна система надання допомоги. З одного боку, система надавала можливість пережити нелегкий час тим, хто здатен працювати. З іншого – вона допомагала й тим, хто не здатен це робити. Серед негативних наслідків впровадження «рівності результатів» науковці визначають певні соціальні ускладнення, що породжуються системою: насамперед, це «консервація» бідності і своєрідне розслаблення осіб, які звикають до державної допомоги і не бажають вирішувати свої проблеми [74, с. 43]. У цих умовах погіршується стан тих категорій громадян, які не здатні самостійно вирішити проблеми життєдіяльності без допомоги держави: діти з бідних сімей, діти з інвалідністю, малолітні правопорушники, молодь, люди похилого віку. Сучасне американське суспільство вбачає вихід у жорсткому обмеженні контингенту отримувачів довгострокової державної допомоги. До цього контингенту повинні входити тільки ті, хто не здатен працювати: діти, особи з інвалідністю, люди похилого віку.

Відмінною рисою системи соціального захисту в США є децентралізація. У Сполучених Штатах не існує єдиної загальнонаціональної централізованої системи соціального забезпечення. Вона утворюється із різних програм, регламентованих федеральними органами або законодавством штату чи їх спільними зусиллями. Окремі програми приймаються органами місцевої влади.

Американська система соціального захисту поділяється на два напрями: соціальне страхування і соціальна допомога. Різниця між цими двома напрями полягає у джерелах їх фінансування. Соціальне страхування, суб'єктами управління якого виступають державні організації, фінансується федеральним урядом, органами влади штатів і округів. Вони координують

діяльність по здійсненню програм соціального захисту з іншими офіційними установами, а також із неприбутковими організаціями і бізнесом. Натомість соціальна допомога фінансується із бюджетних коштів: федерального бюджету, бюджетів штатів або місцевих органів влади [74, с. 156].

Особливе місце в системі соціального захисту дітей США займає Дитяче бюро, яке було створено ще у 1912 р. Це бюро планує, координує, і втілює у життя програми із захисту прав дітей, безпосередньо надає соціальні, медичні, юридичні та опікунські послуги, вивчає випадки насилля по відношенню до дітей, надає рекомендації службам соціального забезпечення і юридичним органам.

Головне завдання місцевих органів влади в системі соціального захисту дітей – реалізація державної соціальної політики на місцевому рівні. Як і в Україні, ключове їх призначення – організація соціальних послуг у межах свого регіону, вирішення питань про надання допомоги дітям, які цього потребують, інформування про перелік послуг і умови їх отримання, дослідження контингенту претендентів на отримання послуг. До речі, в США та країнах Західної Європи повноваження таких органів влади значно ширші, ніж в аналогічних українських публічно-владних структурах. Сподіваємося, що із остаточним завершенням усіх децентралізаційних перетворень та війни в країні ситуація щодо соціального захисту дітей суттєво зміниться на краще.

У США, як і в європейських країнах, приділяється велика увага соціальній роботі з дітьми, що пішли з дому та безпритульними дітьми. Безпосередньо функціонують спеціальні притулки і гуртожитки, проводяться індивідуальні та групові консультації і бесіди із такими дітьми та їх батьками з метою повернення дитини у сім'ю; надається допомога сім'ям, які знову об'єдналися із дітьми тощо.

Американське федеральне законодавство частину функцій із захисту прав дітей делегує навчально-виховним закладам. Соціальні педагоги працюють із школярами і їх батьками стосовно прогулів, агресивної поведінки, поганих оцінок, підліткової вагітності тощо. Такі педагоги, зокрема,

ведуть групи, у яких обговорюються різноманітні проблеми із дітьми. Також соціальні педагоги беруть участь у виявленні учнів, які потребують матеріальної допомоги, для отримання ними безкоштовних або частково оплачуваних сніданків. У деяких школах для нужденних дітей безкоштовно надаються книги, одяг, письмове приладдя тощо [23, с. 295-296].

На сьогодні значний інтерес викликає досвід Канади, оскільки ця країна має велику законодавчу базу щодо соціального захисту дітей. Канадська система соціального захисту дитинства має чітко окреслені цілі, завдання, функції виконавців, а також характеризується структурованою взаємодією роботи кожної із сторін цієї системи.

В Канаді створені і функціонують служби догляду дітей, робота яких регулюється і координується урядом. Соціальний захист дітей починається із максимальної допомоги: комплексні програми захисту дітей інспектуються безпосередньо за допомогою службових осіб і схвалені тільки тоді, якщо вони відповідають мінімальним стандартам. Уряд також може доручити цю інспекцію професіоналам, які є фахівцями раннього дитячого розвитку або спеціальному агентству із захисту дитинства. Ключовим недоліком цієї системи є те, що у випадку відсутності скарг з боку батьків, якість і реалізація таких програм не контролюється.

У програми, що носять рекомендаційні уряд безпосередньо не втручається, але незалежне агентство складає список послуг і допомагає батькам знайти відповідний догляд для дитини. Так, наприклад, служба акредитування агентств із надання послуг по захисту прав дитинства відрізняється високими стандартами, діє на добровільних засадах і є професійною організацією, яка встановлює правила і уповноважує співробітників служб денного догляду за дітьми їх виконувати, що відповідає вимогам уряду. У свою чергу, незалежна адвокатська служба проводить розслідування, якщо є скарга з приводу якості надання таких послуг [76, с. 74].

Цікавим є фінансування канадської системи соціального захисту дітей. Ліцензуванням і регулюванням послуг із захисту дітей займаються самі

провінції. Федеральний уряд зобов'язує розподіляти кошти системи соціального захисту дітей серед сімей із низьким прибутком згідно Плану Допомоги Канади. Щоб отримати федеральні кошти, провінції повинні спершу витратити надані їм кошти, потім звернутися до федерального уряду та визначити наступні витрати, які закладаються і конкретизуються у плані [77, с. 24].

В Канаді виділено великі кошти на впровадження різних соціальних програм щодо захисту дітей, відповідальність за реалізацію яких покладається на органи управління провінцій. Наприклад, покинуті батьками діти або діти, яким не приділяється у сім'ї достатньо уваги, отримують державну допомогу згідно «Закону про добробут дітей» [24, с. 464]. При цьому такі програми розробляються із залученням працівників соціальної сфери і залежать від сутності проблеми, яка, у свою чергу, визначає масштаб і напрямок послуг.

Соціальні послуги у сфері захисту дітей поділяються на послуги «законодавчої урядової служби» та послуги, що здійснюють добровільні організації. Урядові законодавчі послуги отримують: покинуті батьками діти та діти, які зазнали насилля; діти, які мають емоційні або психологічні проблеми; діти з фізичними чи розумовими вадами; молодь, яка конфліктує із законом; молодь, яка має емоційні проблеми; молодь, яка зловживає алкоголем чи має схильність до вживання наркотиків.

В Канаді, як і в Україні, не завжди прийом чужої дитини в сім'ю передбачає саме усиновлення. Існує така практика: якщо батьків позбавляють на деякий час батьківських прав, то дітей віддають на виховання не у притулок, а в іншу сім'ю. І тут ні про яке усиновлення не може бути й мови.

Уряд Канади запровадив широкий перелік дитячих і сімейних пільги, що можуть надаватися (виплачуватися) щотижня або щомісяця. Право отримувати пільги розповсюджується на всіх дітей шкільного віку, хоча деякі країни продовжили це право і на дітей із вадами розвитку та студентів. Деякі країни, наприклад, як Франція, пропонують надавати ці виплати лише для

другої і наступної дитини. Такі виплати не обкладаються податком, хоча часто зараховуються до щорічного доходу [77, с. 26].

Окремо хотілося б додати, що Канада визначає зловживання і нехтуванням становищем дитини злочином. Вирішенням цих питань займаються як громадські суди, так і кримінальні суди. При цьому доведенням факту того, що батьки не здатні піклуватися про дитину ставиться перед агенціями із захисту прав дітей і, таким чином, вони також включаються у судовий процес [78, с. 47].

Особливу увагу дослідників привертає так звана Скандинавська модель системи соціального захисту, яка запроваджена в Швеції, Норвегії, Фінляндії. Соціальне забезпечення як інститут соціального захисту використовується у цих країнах у більшому обсязі ніж в інших європейських державах. У скандинавських країнах домінує державна модель організації соціального захисту. Ця модель включає в себе соціальну політику, яка гарантується і регулюється державою, а також зрівнювальний, загальний характер соціальних пільг та різних видів допомоги.

Попри схожі риси системи соціального захисту дітей в державах скандинавської групи, вони мають свої відмінності: за характером і організаційними формами реалізації соціальної політики. Так, наприклад, модель соціального захисту дітей Швеції складається із соціального страхування і соціальної суспільної допомоги. Державне страхове управління знаходиться під юрисдикцією Міністерств охорони здоров'я та соціальних справ і відповідає за систему загального страхування. Шведська система соціального дітей регулюється Законом про загальне страхування, що був прийнятий у 1962 р. Безпосередньо у цьому Законі щодо соціального захисту дітей прописано наступне:

- 1) на всіх дітей з дня народження до 16 років держава сплачує допомогу у розмірі понад 10 тис. крон, які не оподатковуються;
- 2) багатодітні сім'ї (із трьома і більше дітьми) щорічно отримують додаткову матеріальну допомогу на дітей;

- 3) кожний із батьків має право на державну підтримку у разі хвороби дитини;
- 4) стоматологічна допомога дітям і молоді до 20 років надається безкоштовно, при чому не тільки державними, але й приватними лікарями;
- 5) держава повністю компенсує вартість ліків для дитини;
- 6) дитина віком до 2-х років може безкоштовно перебувати у лікарні тощо [67, с. 28].

Отже, враховуючи вищевикладене можна підсумувати, що розвиток систем соціального захисту дітей у зарубіжних країнах відбувався під значним впливом «концепції загального добробуту», основна ідея якої полягає у визначенні держави, яка гарантує всім громадянам право на підтримку певного рівня життя, на охорону здоров'я і освіту за участі самого населення у фінансуванні відповідних програм. На сьогоднішній день зарубіжні системи соціального захисту дітей чітко зорієнтовані на залучення до вирішення відповідних проблем недержавних інститутів, у тому числі шляхом створення податкових пільг для стимулювання недержавних фондів соціального захисту. Саме такий підхід, на нашу думку, є певним орієнтиром для України щодо організації і реалізації соціального захисту дитинства на сучасному етапі, особливо, після завершення війни.

3.2. Реформування закладів системи інституційного догляду та виховання дітей (на прикладі Миколаївської області)

Понад 80 тис. дітей в Україні зростають у державних закладах різних типів: дитячих будинках, школах-інтернатах тощо. Лише близько 20% цих дітей дійсно є сиротами та такими, які позбавлені батьківського піклування. Більшість же дітей мають не тільки родичів, але й одного чи навіть двох батьків [11]. Наразі, у зв'язку із повномасштабною війною Росії проти

України кількість дітей-сиріт та дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах суттєво зросла, що стало своєрідним викликом як перед різними інституційними закладами по догляду і вихованню дітей, так і перед всією країною в цілому. Ця ситуація вимагає кардинально нового погляду на забезпечення якісного функціонування таких закладів, можливої їх трансформації у форми, що максимально наближені до сімейних.

Дослідники відмічають, що інтернати спричиняють надзвичайну шкоду дітям, навіть найкращі із закладів не можуть забезпечити належної турботи та уваги дитині. Особливо небезпечне перебування в інституційному закладі для дітей віком від 0 до 3 років, оскільки на цей час припадає найважливіша фаза розвитку в житті дитини. Перебуваючи в закладах, малеча помітно відстає в емоційному розвитку, у неї виникають труднощі у спілкуванні, суттєво зменшуються шанси отримати повноцінну освіту. Інтереси установи завжди переважають над індивідуальними потребами дитини, яку змушують бути «як всі».

Як наслідок, дитина втрачає індивідуальність, у неї формується споживацька позиція, єдиними цінностями для неї стають матеріальні блага. Відсутність значущої особи в житті, прикладу для наслідування не дає змоги усвідомити та сформувані основні життєві орієнтири. Натомість зростають шанси стати жертвою насилля, булінга, торгівлі людьми, трудової експлуатації, підліткової вагітності тощо. Зростаючи в державних інституціях, діти не набувають достатніх навичок для успішної соціальної інтеграції. Статистика показує, що лише 10% випускників інтернатних закладів повністю інтегруються в суспільство [11].

Будь-яку державну інституцію, незалежно від її типу, відрізняє ізоляція дитини від природного сімейного оточення і суспільства, перевага правил установи над індивідуальними потребами дитини, відсутність у дитини можливості контролювати власне життя.

Чому ж і досі існують ці заклади «несвободи»? Справа в тому, що перше, наявний потенційний конфлікт інтересів інтернатних закладів.

Встановлено, що обсяги фінансування таких закладів залежать від кількості дітей у них, тому керівництво часто зацікавлене у наповненні закладу для забезпечення його подальшого фінансування.

По-друге, наявність в державі системи інтернатів створює для багатьох родин своєрідну спокусу позбутися «проблем із дитиною», віддавши її на виховання у державний заклад. У більшості випадків діти потрапляють до інтернатних закладів із незаможних родин: через безробіття чи неспроможність батьків забезпечити їм повноцінне зростання і розвиток, включно з харчуванням, одягом, лікуванням, гідними умовами проживання тощо. Або з родин, де графік роботи батьків не дозволяє вчасно забирати дитину зі школи.

Досвід деінституціалізації у різних країнах показує: якщо в загальноосвітніх закладах влаштувати групи подовженого дня, забезпечити харчування, а також організувати позашкільні заняття, то потреба в інституціалізації цієї категорії дітей зменшується на 50%. Вважаємо за доцільне, повернутися в Україні до такого досвіду.

По-третє, бачимо громадську підтримку інституцій. Багато закладів частково фінансуються громадськими, іноземними організаціями або волонтерами, які прагнуть допомогти дітям, які опинилися в інтернатах. Часто заможні підприємства надають благодійну допомогу, покращуючи таким чином добробут закладу. Хоча насправді діти потребують виховання в сім'ї, а не іграшок, цукерок, відремонтованого приміщення інтернату.

Окремо хотілося б додати, що іноді право дітей на навчання використовується для обґрунтування необхідності відокремлення дітей від сімей та влаштування їх в школи-інтернати. Багато освітянських закладів знаходяться далеко від місця проживання й не мають шкільних автобусів, або в громаді не організовані транспортні послуги з підвезення школярів до місця навчання. Батьки ж не мають змоги возити туди дитину щодня. Однак забезпечення права на освіту не скасовує право дитини жити в родині, а також відповідальність держави за надання підтримки сім'ям, щоб вони

могли забезпечувати потреби своїх дітей. Таким чином, потрібно на рівні громади створювати послуги, спрямовані на попередження розлучення дітей та їх родин. Ці послуги повинні стати одним із головних напрямків реформування системи інституційного (інтернатного) догляду та виховання дітей.

Процес зміни системи закладів інституційного догляду та виховання дітей на таку, яка б забезпечувала виховання дітей у сім'ї або в умовах, максимально наближених до сімейних, відомий як деінституціалізація. Вона не обмежується тільки виведенням дітей із закладів, а передбачає розвиток превентивних і підтримуючих послуг для дітей і сімей у громадах. І громада і послуги, які надаються в ній, повинні орієнтуватися, насамперед, на задоволення потреб дитини та захист її прав.

Деінституціалізація спрямована на:

- забезпечення умов для повернення дітей, які наразі перебувають у закладах, до рідних сімей або переведення їх у сімейні форми виховання (усиновлення, опіка, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу);
- запобігання розлученню дітей з батьками та їх влаштуванню до інтернатних закладів, шляхом запровадження послуг із підтримки дітей та сімей у громадах;
- підготовку до самостійного життя, забезпечення повноцінного соціального включення випускників інтернатних закладів [63].

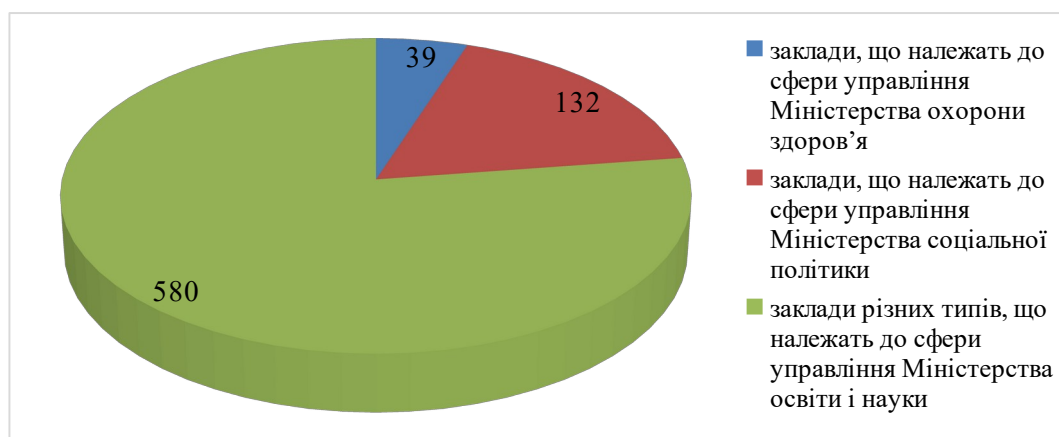
Основним документом, що регламентує проведення в Україні реформи деінституціалізації є Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 рр., яка схвалена Кабінетом Міністрів України від 9 серпня 2017 р. Зміна інституційного догляду та виховання дітей передбачає створення системи, що забезпечує догляд і виховання дитини в сімейному або наближеному до сімейного середовищі, а ліквідація відповідних закладів – це наслідок того, що відсутня потреба у влаштуванні дітей до них.

Аналізуючи ситуацію в Україні, вказана вище Стратегія визначає функціонуючу систему інституційного догляду і виховання дітей, якою передбачено заклади різних типів, форм власності та підпорядкування. Це – загальноосвітні школи-інтернати; інтернати; навчально-реабілітаційні центри; будинки дитини; дитячі будинки; дитячі будинки-інтернати; навчально-виховні комплекси, у складі яких є групи, класи, відділення цілодобового перебування дітей; інші заклади цілодобового та довготривалого (понад три місяці) перебування дітей, у яких одночасно проживає більше ніж 15 дітей [46].

В Україні вже завершився I етап виконання Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 рр. Він визначений як підготовчий етап, протягом якого необхідно було: розробити і прийняти нормативно-правові акти, необхідні для реформування системи інституційного догляду та виховання дітей; розробити методичне забезпечення; створити та затвердити регіональні плани реформування даної системи в кожній області України. Впродовж 2019–2024 рр. триватиме II етап реалізації реформи, який передбачає реалізацію регіональних планів реформування системи інституційного догляду та виховання дітей, скорочення мережі закладів інституційного догляду та виховання дітей. Підсумковий, третій етап Стратегії передбачає комплексний аналіз ситуації в Україні (за регіонами) щодо забезпечення права дитини на виховання в сім'ї, аналіз досягнутих результатів та визначення стратегічних напрямів подальшого розвитку системи забезпечення та захисту прав дітей в Україні [46].

Станом на 1 вересня 2016 р. в Україні функціонував 751 заклад інституційного догляду дітей, незначна частина з яких належали до сфери управління Міністерства охорони здоров'я і Міністерства соціальної політики, а більша частина – до Міністерства освіти і науки (див. Рис. 3.1). Крім того, в Україні існують заклади інституційного догляду дітей, що

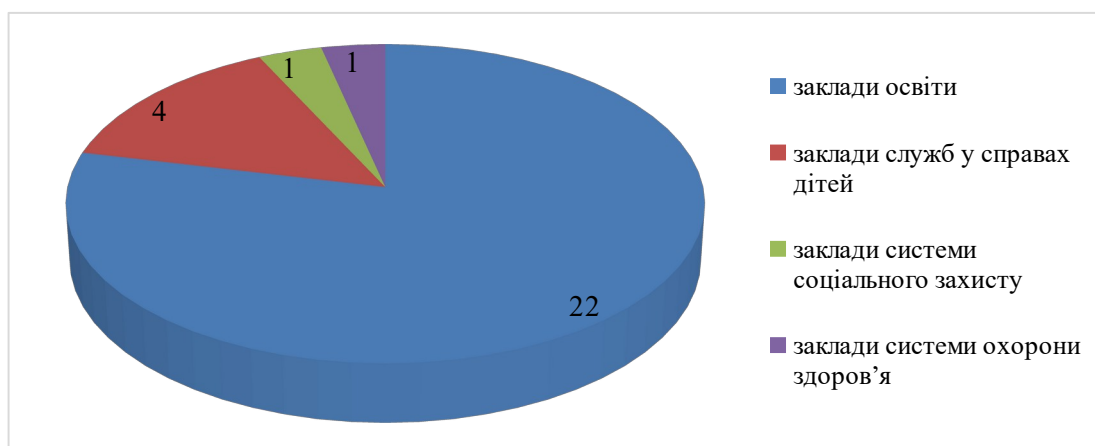
утворені громадськими об'єднаннями, благодійними фондами, релігійними організаціями [46].

Рис. 3.1. Кількість закладів інституційного догляду та виховання дітей

Розглянемо більш детально функціонування закладів системи інституційного догляду та виховання дітей з метою формулювання оптимальних і дієвих способів реформування таких закладів на прикладі Миколаївської області.

Система інституційного догляду дітей на Миколаївщині представлена 28 установами, з них: 22 – це заклади освіти, 4 – заклади служб у справах дітей та по одному закладу системи соціального захисту і системи охорони здоров'я (див. Рис. 3.2). Загалом, станом на початок 2022 р. в таких закладах перебуває близько 4 тис. дітей [62].

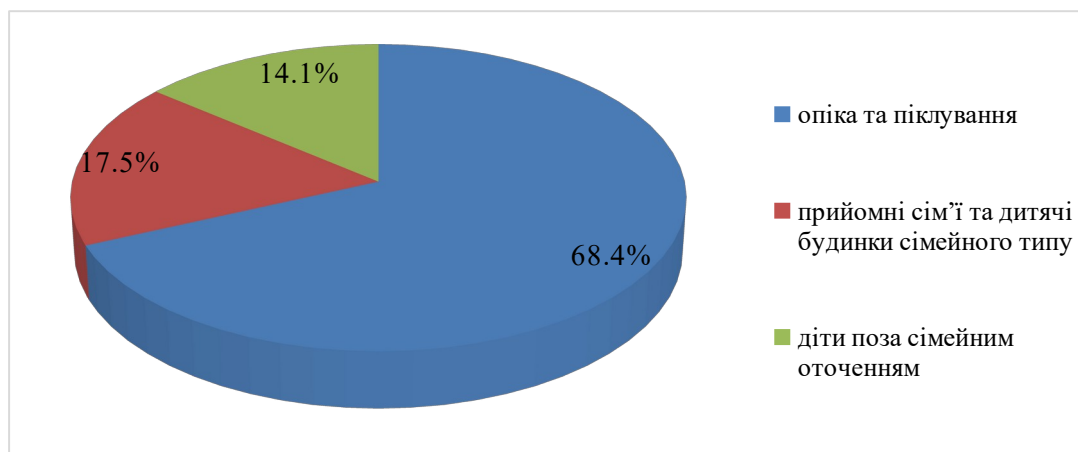
Рис. 3.2. Розподіл закладів за сферами підпорядкування в Миколаївській області в 2019 р.

Миколаївська область відповідно до **наведених вище даних та рейтингу регіонів України за рівнем інституціалізації дітей відноситься до таких, які мають критичний рівень інституціалізації і займає передостаннє місце. При цьому найкращий показник за рівнем інституціалізації дітей в Київській та Одеській області** (див. Додаток Г) [63]

Пріоритетною та найбільш захищеною формою влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є усиновлення. У Миколаївській області, станом на 16 листопада 2022 р. на обліку служб у справах дітей перебуває 700 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які можуть бути усиновлені (до речі, з початку 2022 р. було усиновлено лише 8 дітей). Переважна більшість із них є дітьми віком старше 10 років або мають складні проблеми здоров'я і порушення розвитку, що ускладнює можливість їх усиновлення (адже майже всі кандидати в усиновителі бажають взяти в родину маленьку та здорову дитину), 494 дитини виховуються у сімейних формах виховання (прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, опіка чи піклування) [62].

Незважаючи на те, що в Миколаївській області перевага віддається сімейним формам виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, станом на 1 вересня 2022 р. 368 дітей цієї категорії перебувають у закладах інституційного догляду та виховання дітей, з них 122 – мають опікунів, піклувальників, але навчаються в установах інституційного догляду та виховання дітей у зв'язку зі станом здоров'я (див. Рис. 3.3) [62].

Рис. 3.3. Розподіл дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування за відповідними формами їх влаштування в Миколаївській області (станом на 1 вересня 2022 р.)

Крім того, в кожному районі, місті, об'єднаній територіальній громаді є діти з порушеннями розвитку, обмеженням життєдіяльності та інвалідністю. Вони потребують комплексної реабілітаційної, психолого-педагогічної підтримки і соціальної допомоги. Зазначимо, що цього ж потребують і їх батьки. Але на цей час в області відсутня розвинена мережа центрів денного догляду, оздоровчих та інших установ для дітей зі складними, комплексними порушеннями розвитку. Зокрема, відсутні такі послуги як особистий (персональний) асистент, послуга перепочинку, мобільні реабілітаційні бригади, послуга раннього втручання тощо.

Заклади освіти не пристосовані для навчання дітей із порушеннями здоров'я, особливо дітей з важкими вадами слуху, зору та інтелектуального розвитку. Також школи і дошкільні установи не пристосовані для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату: відсутні пандуси, ліфти, поручні, не обладнані спеціальні санітарні кімнати. Загалом для таких дітей не створені умови для здобуття дошкільної, середньої та позашкільної освіти за межами дому. Тому, необхідно вживати заходів щодо розширення мережі закладів освіти з інклюзивною формою навчання відповідно до потреби [69, с. 12].

З огляду на головні принципи реформування діючих закладів інституційного догляду та виховання дітей Міністерством соціальної політики України обласним державним адміністраціям була надана методологія для здійснення комплексної оцінки цих закладів (листи

Міністерства соціальної політики України від 12 грудня 2017 р. № 24322/0/2-17/37 та від 3 травня 2018 р. № 8426/0/2-18/37).

Міжвідомчою робочою групою з реформування системи інституційного догляду та виховання дітей, утвореною розпорядженням голови Миколаївської обласної державної адміністрації від 1 лютого 2018 р. № 19-р, визначено черговість трансформації закладів на підставі загальних результатів їх оцінки (див. Додаток Д). Сам же Регіональний стратегічний план дій з реформування системи інституційного догляду та виховання дітей в Миколаївській області на 2019–2026 рр. розроблений на основі комплексного дослідження ситуації щодо забезпечення прав дітей в регіоні, проведеного в період з 1 січня 2018 р. до 1 березня 2018 р.

Таким чином, враховуючи вищевикладене, для успішної реалізації реформи закладів системи інституційного догляду та виховання дітей необхідно на державному рівні запровадити:

- 1) залучати батьків і територіальні громади до відшкодування витрат на утримання дитини у відповідних закладах. Вважаємо, що такий крок влади змусить батьків реально оцінювати потребу у перебуванні дитини в інституції (витрачати кошти на оплату послуг у закладі, чи забезпечувати дитину усім необхідним без посередництва інституції). Адже для гармонійного розвитку дитині необхідно, насамперед, зростати та виховуватися у сімейному оточенні. У свою чергу, територіальних громад, як органів опіки та піклування, – взяти на себе відповідальність за своїх неповнолітніх мешканців (відносно статусних дітей), працювати з батьками, запроваджувати необхідні послуги на місцях;

- 2) розробити стандарти оцінювання діяльності органів опіки та піклування із передбаченням відповідальності голів відповідних органів за невжиття заходів щодо влаштування дитини-сироти і дитини, залишеної без батьківського піклування, до сімейних та інших форм виховання, наближених до сімейних;

3) поновити в дії вимогу стосовно необхідності розгляду на засіданнях комісій з питань захисту дитини питання щодо обґрунтованості обставин, за яких відсутні можливості для здобуття дитиною повної загальної середньої освіти за місцем проживання (перебування), та доцільності влаштування дитини до інтернатного закладу за заявою батьків із визначенням строку її перебування в такому закладі;

4) налагоджувати ефективну комунікацію та підвищувати рівень обізнаності про цілі й переваги реформи закладів системи інституційного догляду та виховання дітей для сімей, громад і керівників інституцій.

Разом із тим, на регіональному рівні, необхідно, щоб об'єднані територіальні громади:

1) організовували гарячі сніданки та обіди в школі, як підтримку малозабезпечених сімей, оскільки частіш за все батьки наважуються віддати дитину до інтернату через те, що не спроможні забезпечити її харчуванням;

2) упорядкували належним чином діяльність груп подовженого дня у закладах освіти із забезпеченням харчування дітей та охоплення їх гуртковою роботою і позашкільною освітою, що дозволить зменшити відсоток інтернованих дітей, батьки яких через графік роботи чи інші обставини не можуть забирати дитину вдень;

3) організовували підвезення дітей до школи (шкільний автобус, послуга соціального таксі тощо). Це дає змогу дитині щоденно відвідувати школу та повертатися додому, при цьому не перебуваючи в інтернаті на постійній основі;

4) запровадили послугу попередження і раннього втручання. Це, на нашу думку, дозволить батькам із дитиною від народження до 4-х років, яка має інвалідність, порушення розвитку чи ризик їх виникнення: постійно перебувати разом із дитиною; безпосередньо брати участь в реабілітаційних заходах для дитини; набути навичок, необхідних для забезпечення кращих умов для збереження здоров'я дитини, її розвитку й освіти, запобігти прогресуванню наявних розладів;

5) створювати та забезпечувати діяльність на території громади патронатних сімей, що дозволить запобігти влаштуванню дитини до відповідних інституції і залишитися у своїй громаді.

Отже, можна зробити висновок, що деінституціалізація має на меті запровадження змін у системі захисту дитинства, орієнтованих передусім на збереження і підтримку сім'ї, якнайкраще забезпечення прав й інтересів дитини. Політика деінституціалізації є умовою для проведення реформ, які спрямовані на зменшення рівня сирітства в країні. На сьогодні для вирішення проблеми інтернатного догляду потрібно забезпечувати всебічну підтримку і доступ до соціальних послуг сімей з дітьми як самою державою, так і об'єднаними громадам. При цьому інтернатний догляд може бути подоланий тільки через комплексний підхід, коли до вирішення проблеми будуть залучені сім'ї з дітьми, держава та всі члени суспільства. Переконанні, що при цілісному підході держави й громад до підтримки сімей з дітьми можна було б забезпечити виховання всіх цих дітей в родині або в умовах, максимально наближених до сімейних.

Висновки до Розділу 3

Іноземні системи соціального захисту дітей на сьогоднішній день чітко зорієнтовані на залучення до вирішення відповідних проблем недержавних інститутів, у тому числі, шляхом створення податкових пільг для стимулювання недержавних фондів соціального захисту. Саме такий підхід, на нашу думку, є певним орієнтиром для України щодо організації і реалізації соціального захисту дитинства на сучасному етапі, особливо, після завершення війни.

Політика деінституціалізації є умовою для проведення реформ, які спрямовані на зменшення рівня сирітства в країні. З метою попередження

розлучення дітей з біологічною родиною необхідно розвивати систему якісних і ефективних послуг на рівні громад, що відповідають потребам дітей і сімей з дітьми; вживати заходи щодо забезпечення вихованців закладів інституційного догляду послугами, необхідними для реінтеграції в суспільство, утримання та виховання дітей в сімейному середовищі. У випадках же, коли в інтересах дитини вона має бути відокремлена від своїх батьків, існують набагато кращі альтернативи, які поліпшують становище дітей – патронатні, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, влаштування під опіку/піклування, створення малих групових будинків.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі досліджено функціонування вітчизняної системи соціального захисту дітей в умовах дії воєнного стану та сформульовано такі висновки і пропозиції:

1. Становлення і розвиток вітчизняної системи соціального захисту дитинства відбувався у шість етапів, які між собою логічно взаємопов'язані та характеризуються динамічністю. Із кожним етапом вітчизняна система соціального захисту дитинства трансформувалася, орієнтуючись на європейський досвід та суспільно-економічні умови і потреби в країні.

Соціальний захист дитинства є одним із державних інститутів, що спрямований на допомогу дітям (особам, які не досягли 18-річного віку) в період їх особистісного та/або соціального неблагополуччя та водночас, в цілому, передбачає їх захист, забезпечення базових потреб й інтересів, підтримку гідності та прав на належне життя.

Сьогодні в Україні значна увага приділяється соціальному захисту дітей, створенню умов для їх нормального фізичного, інтелектуального й духовного розвитку, а також майбутньої повноцінної життєдіяльності. При цьому основною (пріоритетною) соціальною підгрупою дітей, на вирішення

потреб якої орієнтована діяльність служб у справах дітей є діти-сироти, та діти, які позбавлені батьківського піклування. Такі діти в межах державної соціальної політики, в основу якої покладено принцип якнайкращого забезпеченню інтересів дитини, розглядаються не як суб'єкти власних прав, а лише як об'єкт захисту. У вітчизняному законодавстві встановлено вичерпний перелік підстав, із настанням яких надається або скасовується статус дитини-сироти та дитини, яка позбавлена батьківського піклування.

2. Нормативно-правове регулювання вітчизняної системи соціального захисту дітей представлено значною кількістю як законодавчих, так і підзаконних актів, що приймалися майже кожного року від початку проголошення незалежності України, для врегулювання відповідних питань, запобігання виникненню соціальних ризиків та мінімізації наслідків їх настання. Ці акти, що мають системний характер, ґрунтуються на міжнародно-правових документах і практиці. У зв'язку із початком повномасштабної війни в Україні, вище державне керівництво разом із парламентарями внесли суттєві зміни у вже діючі нормативні акти з метою якнайкращого врегулювання питань здійснення соціального захисту дітей, особливо, дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування.

3. В Україні склалася дієва система інституційного забезпечення здійснення соціального захисту дітей, яка включає в себе вище керівництво країни (Президент, парламент та уряд), центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації й органи місцевого самоврядування, а також притулки для дітей і центри соціально-психологічної реабілітації дітей. В умовах військової агресії Росії особливе місце в системі інституційного забезпечення здійснення соціального захисту дітей посідає Координаційна рада з питань захисту та безпеки дітей – новостворений консультативно-дорадчий орган при Президентові України та Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану при Кабінеті Міністрів України. Повноваження зазначених суб'єктів управління у сфері соціального захисту дітей, на яких покладено обов'язок піклуватися про таких осіб,

визначаються і здійснюються відповідно до діючих нормативно-правових актів, однак здебільшого недостатньо конкретизовані, що спричинює певні розходження у питанні реалізації державної політики у вказаній сфері.

4. Останнім часом керівництвом країни здійснено важливі кроки щодо налагодження ефективної взаємодії громадськості з органами влади у сфері соціального захисту дітей, забезпечення безпосередньої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики у вказаній сфері. Проте, є ряд недоліків, що спричинені високим рівнем корупції, негативним іміджем органів влади, подвійної природи функціонування громадських об'єднань тощо, які стають на заваді дієвої взаємодії громадськості з органами влади у сфері соціального захисту дітей. Переконані, що здійснення політики держави із залученням до активної участі громадян підвищить якість і легітимність управлінських рішень, знизить рівень зловживань владою, сприятиме налагодженню конструктивного співробітництва між владою і громадянами у сфері соціального захисту дітей.

5. Сьогодні функціонування вітчизняної системи соціального захисту дітей в умовах дії воєнного стану постало перед новими викликами, коли захист дитинства це не просто одна із соціальних функцій держави, а закладення міцного фундаменту для формування і збереження генофонду країни. Враховуючи це та необхідність удосконалення системи соціального захисту дітей в Україні пропонуємо:

- впроваджувати іноземний досвід організації і реалізації соціального захисту дитинства. Вивчення іноземного досвіду організації і реалізації соціального захисту дитинства має важливе значення для розбудови власної системи соціального захисту дітей. Дає можливість для проведення аналогій, здійснення вже перевічених історією кроків на шляху демократизації національної захисної системи. Наразі зарубіжні системи соціального захисту дітей чітко зорієнтовані на залучення до вирішення відповідних проблем недержавних інститутів, у тому числі шляхом

створення податкових пільг для стимулювання недержавних фондів соціального захисту. Саме такий підхід, на нашу думку, є певним орієнтиром для України щодо організації і реалізації соціального захисту дитинства на сучасному етапі, особливо, після завершення війни;

- здійснити деінституціалізацію системи соціального захисту дітей, що має бути зорієнтована на збереження і підтримку сім'ї, якнайкраще забезпечення прав й інтересів дитини. Наприклад, створювати патронатні сім'ї, що дозволить запобігти влаштуванню дитини до відповідних інституції і тим самим виховуватися і зростати у родині;

- забезпечити всебічну підтримку і доступ до соціальних послуг сімей з дітьми як самою державою, так і об'єднаними громадам. При цьому інтернатний догляд може бути подоланий тільки через комплексний підхід, коли до вирішення проблеми будуть залучені сім'ї з дітьми, держава та всі члени суспільства. Переконанні, що при цілісному підході держави й громад до підтримки сімей з дітьми можна було б забезпечити виховання всіх цих дітей в родині або в умовах, максимально наближених до сімейних;

- покращити ефективність роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів опіки та піклування, спрямованої на профілактику соціального сирітства, а також впроваджувати нові технології соціальної роботи з сім'ями з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багмет М.О. Вплив громадської думки на визначення шляхів забезпечення національної безпеки України / М.О. Багмет, В.Т. Шатун // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. – 2011. – Т. 175. – Вип. 163. – С. 5-11.
2. Багумян О.В. Текстова ситуація «соціальний захист»: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі різностильових англомовних текстів): автореф. дис. ... канд. філол. наук / О.В. Багумян. – К., 2004. – 17 с.
3. Болотіна Н.І. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять / Н.І. Болотіна // Право України. – 2000. – № 4. – С. 37-39.
4. Волинець Л.С. Соціальний захист дітей сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування / Л.С. Волинець; Український інститут соціальних досліджень. – К.: [б. в.], 1998. – 120 с.
5. Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей від 30 вересня 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nvkschool34.ck.ua/wp-content/uploads/2019/01/Vsesvitnya-deklaratsiya-pro-zabezpechennya-vyzhyvannya-zahystu-i-rozvytku-ditej.pdf>.

6. Голяк Л.В. Поняття та види спеціалізованих омбудсманів / Л.В. Голяк // Митна справа. – 2011. – № 6. – С. 585-591.
7. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384.
8. Департамент захисту прав дітей та усиновлення // Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/content/pro-nas1.html>.
9. Доуэл М. Практика социальной работы / М. Доуэл, С. Шадлоу; пер. с англ. – М.: Аспект Пресс, 2007. – 157 с.
10. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015.
11. Інтернати шкідливі для дітей // Офіційний сайт громадської компанії «Відкриваємо двері дітям» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://openingdoors.org.ua/ua/boardings>.
12. Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016-2020. – К.: Ваіте, 2016. – 280 с.
13. Камінська М.О. Огляд законодавства з прав дитини: практичний посібник / М.О. Камінська. – К., 2014 – 112 с.
14. Ковалевич Д.А. Соціальний захист населення як важливий напрям соціальної політики держави / Д.А. Ковалевич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2020. – Вип. 30. – С. 87-91.
15. Коваль Т.В. Правове регулювання діяльності уповноважених президента України / Т.В. Коваль // Прикарпатський юридичний вісник. – 2019. – Т. 2. – Вип. 4 (29). – С. 14-17.
16. Комітет ООН з прав дитини. Заключні спостереження: Україна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/unicef_ukraine2011.pdf.

17. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

18. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

19. Лупаренко С.В. Сутність поняття «дитинство» в науковій літературі / С.В. Лупаренко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2013. – № 44. – С. 286-294.

20. Марусяк М.В. Реалізація прав дітей – гарантія успішної держави / М.В. Марусяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://darn.kyivcity.gov.ua/news/7082.html>.

21. Мачульская Е.Е. Право социального обеспечения: Учебник для среднего профессионального образования / Е.Е. Мачульская, Ж.А. Горбачева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2017. – 441 с.

22. Михайленко В.М. Механізми захисту прав та інтересів дитини. Міжнародне та національне законодавство, що регулює питання захисту прав дитини: відповідальність ОТГ / В.М. Михайленко: матеріали конференції. – 2019. – С. 11-13.

23. Мустаева Ф.А. Основы социальной педагогики: Учебник для студентов высших педагогических учебных заведений / Ф.А. Мустаева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2012. – 416 с.

24. Основы социальной работы: Учебник / Отв. ред. П.Д. Павленок. – 8-е изд., испр. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2013. – 395 с.

25. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>.

26. Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини: Указ Президента України від 11 серпня 2011 р. № 811/2011 [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/811/2011> (втратив чинність).

27. Положення про Управління з дотримання прав дитини та сім'ї Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 10 березня 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ombudsman.gov.ua/uk/zagalna-informaciya-pd>.

28. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 р. № 349 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text>.

29. Про внесення змін до Положення про Міжвідомчу комісію з питань охорони дитинства: Постанова Кабінету Міністрів України 30 вересня 2020 р. № 901 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/901-2020-%D0%BF#Text>.

30. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21 листопада 1992 р. № 2811-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 5. – Ст. 21.

31. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю: Закон України від 16 листопада 2000 р. № 2109-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 1. – Ст. 2.

32. Про деякі питання забезпечення прав та законних інтересів дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, розвитку та підтримки сімейних форм виховання дітей: Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. №721/2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721/2019#Text>.

33. Про додаткові заходи щодо захисту прав та законних інтересів дітей: Указ Президента України від 4 травня 2007 р. № 376/2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376/2007#Text>.

34. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січня 2005 р. № 2342-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 6. – Ст. 147.

35. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 1. – Ст. 1.

36. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 585 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text>.

37. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>.

38. Про загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року: Закон України від 5 березня 2009 р. № 1065-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 29. – Ст. 395.

39. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 268 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2017-%D0%BF#Text>.

40. Про затвердження Порядку та умов надання у 2017 році субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на будівництво/капітальний ремонт/реконструкцію малих групових будинків, будинків підтриманого проживання, будівництво/придбання житла для дитячих будинків сімейного типу, соціального житла для дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа, виготовлення проектно-кошторисної документації: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р.

№ 877 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2017-%D0%BF>.

41. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 13. – Ст. 222.

42. Про Координаційну раду з питань захисту та безпеки дітей: Указ Президента України від 8 серпня 2022 р. № 568/2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/568/2022#Text>.

43. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

44. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 20-21. – Ст. 190.

45. Про національну програму «Діти України»: Указ Президента України від 18 січня 1996 р. № 63/96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/96>.

46. Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR170526.html.

47. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 6. – Ст. 35.

48. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей: Закон України від 2 червня 2005 р. № 2623-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 26. – Ст. 354.

49. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27 квітня 2021 р. № 1414-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2021. – № 28. – Ст. 233.

50. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.

51. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання: Постанова Верховної Ради України від 29 серпня 2018 р. № 19-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2019. – № 35. – Ст. 147.

52. Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей: Указ Президента України від 11 липня 2005 р. № 1086/2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1086/2005>.

53. Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа: Указ Президента України від 12 січня 2018 р. № 5/2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2018#Text>.

54. Про Положення про Офіс Президента України: Указ Президента України від 25 червня 2019 р. № 436/2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436/2019#Text>.

55. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 р. № 2011-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 15. – Ст. 190.

56. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 26 червня 2001 р. № 2558-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 42. – Ст. 213.

57. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>.

58. Про стан соціального захисту дітей та невідкладні заходи, спрямовані на захист прав дитини в Україні: Постанова Верховної Ради України від 17 січня 2020 р. № 483-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2020. – № 34. – Ст. 244.

59. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 20. – Ст. 99.

60. Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 р. № 302 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#Text>.

61. Про утворення Міжвідомчої комісії з питань охорони дитинства: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2000 р. № 1200 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1200-2000-%D0%BF#n15>.

62. Проект Регіонального стратегічного плану дій з реформування системи інституційного догляду та виховання дітей в Миколаївській області на 2019-2029 роки: Розпорядження Миколаївської обласної державної адміністрації від 21 серпня 2019 р. № 403-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mk.gov.ua/ua/oda/order/?doc_id=16507.

63. Реформа системи інтернатів: офіційний сайт Проектного офісу з підтримки реформи ДІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.diplatform.org.ua/>.

64. Сирота І.М. Право соціального забезпечення в Україні / І.М. Сирота. – Х.: Одиссей, 2004. – 384 с.

65. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.

66. Скомарохова О.І. Соціальна політика та соціальний захист економічно активного населення України: автореф. дис. ... канд. екон. наук / О.І. Скомарохова. – К., 1998. – 21 с.

67. Социальное обеспечение в странах Северной Европы: Сборник. – М.: МГСУ, 2004. – 154 с.

68. Социологический словарь / Н. Аберкромби, С. Хилл, Б. Тернер; пер. с англ. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Экономика, 2004. – 620 с.

69. Стратегічне планування реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на регіональному рівні: матеріали всеукраїнської семінар-наради 10-11 травня 2020. – К., 2020. – 120 с.

70. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // В.О. Сухомлинський. – Вибрані твори: в 5-ти т. – Т. 2. – К.: Рад. школа, 1976. – 520 с.

71. Формати проведення публічних консультацій: Рекомендації, підготовлені Департаментом інформації та комунікацій з громадськістю Секретаріату Кабінету Міністрів України. – К., 2019. – 30 с.

72. Халецький А.В. Зв'язки органів державної влади з громадськістю: інформаційна взаємодія / А.В. Халецький // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2012. – № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=547>.

73. Хапланова Є.М. До визначення поняття «соціальний захист осіб похилого віку» / Є.М. Хапланова // Форум права. – 2008. – № 1. – С. 434-438.

74. Чорбинский С.А. Социальная работа и социальные программы в США / С.А. Чорбинский. – М.: Центр общечеловеческих ценностей, 2004. – 232 с.

75. Шайхатдинов В.Ш. Право социального обеспечения в России: Учебник для бакалавров / В.Ш. Шайхатдинов. – М.: Издательство Юрайт, 2012. – 537 с.

76. Arbitrage A. Social Welfare in Canada. Ideals, Realizing & Future path / A. Arbitrage. – Toronto: McClelland and Stewart, 1998. – 138 p.

77. Bacharach C. Children in Families: Characteristics of Biological / C. Bacharach // Journal of Marriage and the Family. – 1993. – № 45. – P. 23-28.

78. Baker M. Family Poverty and Work' / M. Baker // Canadian Review of Social Policy. – 2004. – № 1. – P. 45-61.

79. Perrin G. A hundred years of social insurance / G. Perrin // Labor and Society. – 1988. – № 9 (October-December). – P. 399-402.

80. The Encyclopedia Americana. Complete in thirty volumes. – Vol. 25.
– New York, 1973. – 874 p.

Додаток А

**Підстави та документи для надання статусу дитини, позбавленої
батьківського піклування**

Підстави для надання статусу дитини, позбавленої батьківського піклування	Документи, що підтверджують надання статусу дитини, позбавленої батьківського піклування
<p>1) батьки яких позбавлені батьківських прав, у зв'язку із тим, що:</p> <ul style="list-style-type: none"> - не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування; - ухиляються від виконання батьківських обов'язків по вихованню дитини; - жорстоко поводяться з дитиною; - є хронічними алкоголіками або наркоманами; - вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва; - засуджені за вчинення умисного злочину щодо дитини; 	<p>підтверджується рішенням суду</p>
<p>2) які відібрані у батьків без позбавлення батьківських прав, у зв'язку із тим, що:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ухиляються від виконання своїх 	<p>підтверджується рішенням суду</p>

<p>обов'язків по вихованню дитини;</p> <ul style="list-style-type: none"> - жорстоко поводяться з дитиною; - є хронічними алкоголіками або наркоманами; - вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва, а також в інших випадках, якщо залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання; 	
<p>3) батьки яких визнані безвісно відсутніми (Якщо протягом трьох років від оголошення батьків безвісно відсутніми, а також відсутні відомості про їх перебування, то служба у справах дітей має звернутися до суду із заявою про оголошення таких осіб померлими)</p>	<p>підтверджується рішенням суду</p>
<p>4) батьки яких оголошені судом померлими</p>	<p>підтверджується свідоцтвом про смерть, виданим органами реєстрації актів цивільного стану</p>
<p>5) батьки яких визнані недієздатними</p>	<p>підтверджується рішенням суду</p>
<p>6) батьки яких відбувають покарання в місцях позбавлення волі</p>	<p>підтверджується вироком суду;</p>
<p>7) батьки яких перебувають під вартою на час слідства</p>	<p>підтверджується ухвалою слідчого судді (суду)</p>
<p>8) батьки яких знаходяться у розшуку органами Національної поліції, пов'язаному з відсутністю відомостей про їх місцезнаходження (Якщо протягом 1 року відсутні відомості про місце знаходження батьків, то служба у справах дітей має звернутися до суду із заявою про визнання таких батьків дитини безвісно відсутніми)</p>	<p>підтверджується ухвалою суду або довідкою органів Національної поліції про розшук батьків та відсутність відомостей про їх місцезнаходження</p>
<p>9) у зв'язку з тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки</p>	<p>підтверджується висновком лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я про наявність у батьків хвороби, що перешкоджає виконанню ними батьківських обов'язків, виданим у порядку, встановленому МОЗ</p>
<p>10) підкинутим, батьки яких невідомі, покинутим в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я або яких відмовилися забрати з цих закладів батьки, інші родичі</p>	<p>підтверджується складеним актом за формою, затвердженою МОЗ і МВС (якщо дитину виховувала одинока мати, до документів також додається довідка, видана органом державної реєстрації актів цивільного стану за місцем реєстрації народження дитини, про те, що відомості про батька внесені за вказівкою матері відповідно до ст. 135 Сімейного кодексу України)</p>

<p><i>11) батьки яких не виконують свої обов'язки з виховання та утримання дитини з причин перебування батьків на територіях, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні)/тимчасово окупованій території</i></p>	<p>підтверджується відповідним актом, складеним службою у справах дітей</p>
<p><i>12) батьки яких перебувають у розшуку як зниклі безвісти за особливих обставин або визнані такими, що зникли безвісти за особливих обставин</i></p>	<p>підтверджується витягом з Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин (до початку його функціонування витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань)</p>
<p><i>13) батьки яких є військовополоненими (перебувають у полоні держави-агресора)</i></p>	<p>підтверджується довідкою державного підприємства, на яке покладено функції Національного інформаційного бюро відповідно до Закону України «Про оборону України»</p>
<p><i>14) батьки яких позбавлені особистої свободи (затримані, взяті у заручники) органами влади держави-агресора (окупаційних адміністрацій та збройних формувань)</i></p>	<p>підтверджується довідкою державного підприємства, на яке покладено функції Національного інформаційного бюро відповідно до Закону України «Про оборону України»</p>
<p><i>15) розлученим із сім'єю, визнаним біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, відповідно до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту</i></p>	<p>за наявності письмової інформації територіального органу ДМС про розшук батьків або інших законних представників і відсутність відомостей про їх місцезнаходження</p>

Додаток Б

Підстави втрати статусу дитини, позбавленої батьківського піклування

№	Підстава (у разі поновлення піклування обох або одного з батьків)
1	скасування рішення суду про позбавлення батьківських прав
2	поновлення матері, батька дитини у батьківських правах
3	скасування рішення суду про відібрання дитини у батьків без позбавлення батьківських прав
4	рішення суду про повернення батькам дитини, яка в судовому порядку була відібрана у них
5	скасування рішення суду про визнання матері, батька дитини недієздатними
6	рішення суду про визнання матері, батька дитини дієздатними
7	скасування рішення суду про оголошення матері, батька дитини померлими
8	скасування рішення суду про оголошення матері, батька дитини безвісно відсутніми
9	усиновлення дитини, що підтверджується рішенням суду
10	визнання батьківства, що підтверджується рішенням суду та свідоцтвом про народження
11	встановлення факту батьківства, що підтверджується рішенням суду та свідоцтвом про народження дитини
12	визнання батьком дитини чоловіка, який не перебував і не перебуває у шлюбі з матір'ю, яка оголошена померлою, визнана недієздатною, безвісно відсутньою, позбавлена батьківських прав, що підтверджується свідоцтвом про народження дитини, виданим на підставі заяви батька та свідоцтва про смерть матері
13	документів, що підтверджують особу дитини, відомостей про батьків та висновку органу опіки та піклування про можливість передачі батькам дитини
14	довідки про повернення матері, батька з місць позбавлення волі або звільнення з-під варти, заяви матері, батька, поданої районній, районній у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчому органу міської, районної у місті ради, про

	повернення їм дитини та висновку цього органу про можливість передачі дитини для подальшого виховання матері, батькові
15	знайдення батьків, які перебували у розшуку як зниклі безвісти за особливих обставин або були визнані такими, що зникли безвісти за особливих обставин
16	повернення матері, батька з полону на підставі заяви матері, батька, поданої районній, районній у м. Києві та Севастополі держадміністрації, органу місцевої ради, за місцем перебування дитини, про повернення їм дитини та висновку цього органу про можливість передачі дитини для подальшого виховання матері, батькові
17	повернення матері, батька, які були позбавлені особистої свободи (затримані, взяті у заручники) органами влади держави-агресора (окупаційних адміністрацій та збройних формувань), на підставі заяви матері, батька, поданої районній, районній у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчому органу місцевої ради, за місцем перебування дитини, про повернення їм дитини та висновку цього органу про можливість передачі дитини для подальшого виховання матері, батькові
18	виїзду батьків з тимчасово окупованих територій України або у випадку деокупації цих територій на підставі заяви матері, батька, поданої районній, районній у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчому органу місцевої ради, за місцем перебування дитини, про повернення їм дитини та висновку цього органу про можливість передачі дитини для подальшого виховання матері, батькові

Додаток В

Напрями діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

Додаток Г

Рейтинг регіонів України за рівнем інституціалізації дітей станом на 1 січня 2019 р.

№	Область	%
1	Київська	0,61
2	Одеська	0,84
3	Житомирська	1,04
4	Чернівецька	1,07
5	Київ	1,12
6	Вінницька	1,15
7	Рівненська	1,18
8	Донецька*	1,2
9	Закарпатська	1,24
10	Львівська	1,26
11	Тернопільська	1,26
12	Івано-Франківська	1,32
13	Луганська*	1,47
14	Харківська	1,52
15	Дніпропетровська	1,56
16	Хмельницька	1,58
17	Сумська	1,64
18	Черкаська	1,69
19	Полтавська	1,77
20	Херсонська	1,83
21	Чернігівська	1,87
22	Волинська	1,89

23	Кіровоградська	1,95
24	Миколаївська	2,27
25	Запорізька	2,43

*Без урахування тимчасово окупованих територій, Автономної Республіки Крим

Всі області за визначеним рейтинговим показником розподіляються на три категорії:

- до 1,5% інституціалізованих дітей – помірний рівень інституціалізації,
- 1,5%-2% інституціалізованих дітей – високий рівень інституціалізації,
- понад 2% інституціалізованих дітей – критичний рівень інституціалізації.

Середній показник по Україні станом на 1 січня 2019 р. – 1,4%

Черговість трансформації закладів інституційного догляду і виховання дітей Миколаївської області у розрізі груп

№	Група інституцій	Власна назва інституції	Оцінка закладу	Період трансформації (короткостроковий, середньостроковий, довгостроковий)	Дата складання плану трансформації
I	Будинки дитини	Миколаївський обласний Будинок дитини Миколаївської обласної ради	71	довгостроковий	2023 р.
II	Загальноосвітні школи-інтернати; санаторні школи-інтернати;	Володимирівська загальноосвітня школа-інтернат I-II ступенів Казанківського району Миколаївської обласної ради	51	короткостроковий	2019 р.
		Вознесенська загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів «Обдарованість» Миколаївської обласної ради	69	довгостроковий	2023 р.
		Антонівська загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів Новоодеського району Миколаївської обласної ради	53	середньостроковий	2021 р.
		Очаківська загальноосвітня санаторна школа-інтернат I-III ступенів Миколаївської обласної ради	59	середньостроковий	2021 р.
		Миколаївська загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів № 3 Миколаївської обласної ради	72	довгостроковий	2023 р.
		Шевченківська загальноосвітня школа-інтернат I-II ступенів Вітовського району Миколаївської обласної ради	61	довгостроковий	2023 р.
		«Загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів – центр загальної і профільної освіти та комплексної реабілітації» Миколаївської обласної ради	71	довгостроковий	2023 р.
		«Березківський навчально-виховний комплекс	51	середньостроковий	2021 р.

		«Загальноосвітня школа-інтернат-ліцей I-III ступенів» Миколаївської обласної ради			
		Мішково-Погорілівська загальноосвітня санаторна школа-інтернат I-III ступенів Миколаївської обласної ради	62	довгостроковий	2023 р.
		Миколаївська загальноосвітня санаторна школа-інтернат I-III ступенів № 7 Миколаївської обласної ради	75	довгостроковий	2023 р.
		Миколаївська загальноосвітня санаторна школа-інтернат I-III ступенів № 4 Миколаївської обласної ради	71	довгостроковий	2023 р.
III	Спеціальні школи-інтернати для дітей: зі зниженим слухом, зором, глухих, з тяжкими порушеннями мовлення	Лисогірська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат Первомайського району Миколаївської обласної ради	56	середньостроковий	2021 р.
		Миколаївська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів №6 Миколаївської обласної ради	65	довгостроковий	2023 р.
IV	Спеціальні школи-інтернати для дітей з інтелектуальними порушеннями	Миколаївська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат № 3 Миколаївської обласної ради	60	довгостроковий	2023 р.
		Миколаївська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат № 2 Миколаївської обласної ради	62	довгостроковий	2023 р.
		Рацинська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат Вознесенського району Миколаївської обласної ради	39	короткостроковий	2019 р.
		Широколанівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат Миколаївської обласної ради	40	короткостроковий	2019 р.
		Привільненська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат Баштанського району Миколаївської обласної ради	43	короткостроковий	2019 р.
		Новопетрівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат Снігурівського району Миколаївської обласної ради	44	короткостроковий	2019 р.

		Первомайська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат Миколаївської обласної ради	48	короткостроковий	2019 р.
		Вознесенська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат Миколаївської обласної ради	54	середньостроковий	2021 р.
		Миколаївська спеціальна загальноосвітня школа Миколаївської обласної ради	74	довгостроковий	2023 р.
V	Дитячі будинки-інтернати	Степівський дитячий будинок-інтернат	44	короткостроковий	2019 р.
VI	Центр соціально-психологічної реабілітації дітей	Центр соціально-психологічної реабілітації дітей служби у справах дітей Вознесенської міської ради	54	середньостроковий	2021 р.
		«Центр соціально-психологічної реабілітації дітей Южноукраїнської міської ради»	54	середньостроковий	2021 р.
		КЗ «Первомайський центр соціально-психологічної реабілітації дітей» Миколаївської обласної ради	54	середньостроковий	2021 р.
		КЗ «Миколаївський центр соціально-психологічної реабілітації дітей» Миколаївської обласної ради	65	довгостроковий	2023 р.